

GÁBORI KOVÁCS JÓZSEF

Kemény Zsigmond útja a Pesti Hirlapig

A centralisták, a municipalisták és Széchenyi hívei vonzásában

I. Bevezetés

Kemény Zsigmond Pesti Hirlaphoz kerülésekor a számos ajánlat közül a centralista lapét fogadta el, és ebben is a központosítók eszméi mellett szállt síkra, holott ugyanitt elméletileg municipalista elveket is hirdethetett volna.¹ A szakirodalom egy része Keményt a centralisták közé sorolja.² Először Szekfű Gyula mutatta be a centralistáknál konzervatívabb alkotóként,³ és úgy látta, hogy az Eötvösökkel való együttműködés során „sem vallotta teljes egészükben nézeteiket”.⁴ Szekfű másodikként említett megállapításával Rigó László, Szegedy-Maszák Mihály és Fenyő István is egyetért, bár ők alapvetően liberális gondolkodóként tekintenek Keményre.⁵ Veliky János szintén a reformkori liberális csoportok között jelölte ki az író-politikus helyét,⁶ míg Fehér M.

* A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének posztdoktori ösztöndíjasa; a tanulmány írásának idején a Miskolci Egyetem predoktori ösztöndíjában részesült.

1 A centralisták fellépésének körülményeit és a reformellenzék megerendszert védelmező szárnyával folytatott polémiajukat a szakirodalom már részletesen tárgyalta. Lásd pl. FENYŐ István, *A centralisták: Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*, Bp., Argumentum, 1997, 251–323; GÁBORI KOVÁCS József, *A centralisták szerepe az ellenzék egységesítésében*, Száz, 146(2012), 563–607.

2 Lásd pl. PAPP Ferenc, *Báró Kemény Zsigmond*, Bp., MTA, 1922, I, 219; BARLA Gyula, *Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt*, Bp., Akadémiai, 1970 (Irodalomtörténeti Füzetek, 67), 132–136; ANTALFFY GYÖRGY, *Szalay László a reformkor politikai-jogi gondolkodója*, Bp., Közgazdasági és Jogi, 1983., 104; SZABÓ MIKLÓS, *A magyar nemesi liberalizmus: 1825–1910 = Szabadság és nemzet*, szerk. DÉNES Iván Zoltán, Bp., Gondolat, 1993, 150–181, különösen: 162, 174; KOSÁRY Domokos, *Kossuth Lajos a reformkorban*, Bp., Osiris, 2002² (Milleniumi Magyar Történelem: Életrajzok), 260; KECSKEMÉTI Károly, *A kontinentális liberalizmus magyar változata = Liberalizmus és nemzetudat: Dialógus Szabó Miklós gondolataival*, szerk. DÉNES Iván Zoltán, Bp., Argumentum–Bibó István Szellemi Műhely, 2008 (Eszmetörténeti Könyvtár, 8), 223–240, különösen: 226; SCHLETT István, *A politikai gondolkodás története Magyarországon*, 1, Bp., Századvég, 2009, 536–543.

3 SZEKFI Gyula, „Valahol utat veszttünk”, bev., kiad. SZIGETHY Gábor, Bp., Magvető, 1987 (Gondolkodó Magyarok), 15.

4 *Uo.*, 37.

5 FENYŐ, *i. m.*, 354–363; RIGÓ László, *A hírlapíró Kemény (1837–1846) = KEMÉNY Zsigmond, Korkívánatok: Publicisztikai írások 1837–1846*, kiad. RIGÓ László, Bp., Szépirodalmi, 1983 (Kemény Zsigmond Művei; a továbbiakban: *Korkívánatok*), 465–501; BARLA Gyula, *Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt*, ItK, 78(1974), 513–518, különösen: 516; SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kemény Zsigmond*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 316–317.

6 VELIKY János, *Kemény és a politikai nyelvek a reformkor második évtizedében = A sors kísértései: Tanulmányok Kemény Zsigmond munkásságáról születésének 200. évfordulójára*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, mts. DOBÁS Kata, PINTÉR Borbála, Bp., Ráció, 2014, 32–52.

István „szabadelvű-konzervatív szellemiségű alkotó”-nak nevezte őt.⁷ Jómagam Takáts Józseffel egyetértve olyan konzervatívnak vélem Keményt, aki „a feudális rendszer megszüntetésére és a jogegyenlőségre nézve elfogadta a liberális javaslatokat”, viszont az átalakulást „a történeti alapból kiindulónak, fokozatosnak, s a különféle társadalmi érdekeket figyelembe vevőnek szerette volna látni”.⁸ Takáts megállapítása természetesen csak jogtörténeti szempontból releváns, hiszen Kemény politikatörténeti megközelítésben semmiképpen sem tekinthető konzervatívnak. A konzervatívokkal való együttműködést ugyanis mereven elutasította, és eszmerendszerükkel sem szimpatizált. Politikatörténeti szempontból Keményt a centralista és municipalista csoportok között álló liberálisnak tekintem.

II. Indulás és a Korteskedés – Kemény a kapcsolatfelvétel előtt

Kemény a Kolozs megyei évnegyedes közgyűléseken lépett fel először politikai téren, 1841–1842-ben. Itt a szabadelvű követutasítások elfogadtatásáért szállt síkra.⁹ Politikai tevékenységének igazi területe azonban az újságírás volt. 1841 őszén az Erdélyi Híradó köréhez csatlakozott, melynek 1842. január 2-án egyik szerkesztője lett. A lap tulajdonosa és főszerkesztője a mérsékelt liberális Méhes Sámuel volt, de a tényleges szerkesztést Kovács Lajossal és Szentiváni Mihállyal közösen Kemény végezte 1843. június 30-án történt lemondásáig. Ez idő alatt ő határozta meg a hírlap által követt eszméket, és az ekkoriban megjelent 154 számból 62-be ő írta a vezércikket.¹⁰ Ezekben az írásokban fejtette ki az erdélyi liberális reform elvi alapvetését és saját reformprogramját is. Úrbérrendezés a jobbágyok terheinek fokozatos csökkentésével, majd megszüntetésével;¹¹ az adórendszer megreformálása a közterhek korszerű elosztása útján;¹² modern polgári jogrend bevezetése;¹³ közigazgatási reform a gubernium és a helyhatóságok

7 FEHÉR M. István, *Forradalom és rendszerváltás: Kemény Zsigmond két politikai röpirata mai szemmel* = Uo., 63–84, különösen: 65.

8 TAKÁTS József, *Modern magyar politikai eszmetörténet*, Bp., Osiris, 2007 (Osiris Tankönyvek), 56. Takáts arra is rámutatott, hogy Kemény egyik 1842-es cikksorozatában id. Szász Károly és Friedrich Karl von Savigny nyomán a historiai iskola szellemében foglalt állást a kodifikáció mellett érvelő Szalay ellen. Uő, *Arany János szokásjogi gondolkodása* = T. J., *Ismerős idegen terep: Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok*, Bp., Kijarat, 2007, 202–233; Keményre nézve különösen: 219–220; Uő, *Modern magyar...*, i. m., 55–56.

9 RIGÓ, i. m., 480; PAPP, i. m., 190.

10 RIGÓ, i. m., 481.

11 KEMÉNY Zsigmond, *Irányok*, Erdélyi Híradó (a továbbiakban: EH), 1842. febr. 11., 12. sz., 69–70; 1842. febr. 15., 13. sz., 75–76; Uő, *Utóhangok kórjeleink felől*, EH, 1842. febr. 18., 14. sz., 81–82; ua., *Irányok* címmel = *Korkívánatok*, 43–56; Uő, *Adónkról*, EH, 1842. máj. 20., 40. sz., 239–240; 1842. máj. 24., 41. sz. 245–246; 1842. máj. 31. 43. sz., 257–258; ua. = *Korkívánatok*, 82–115.

12 Lásd az előző jegyzet adatait.

13 KEMÉNY Zsigmond, *A választási jogok cseréje felől*, EH, 1842. jan. 25., 7. sz., 37–38; 1842. jan. 28., 8. sz., 45–46; 1842. febr. 1., 9. sz., 51; ua., *A választási jogok cseréje felől* = *Korkívánatok*, 32–42; Uő, *Helyhatóságainkban szönyegre kerülendő kisebb és nagyobb tárgyak felől I–III*, EH, 1842. márc. 25., 24. sz., 143–144; 1842. márc. 29., 25. sz., 149–150; 1842. ápr. 1., 26. sz., 150; ua. = *Korkívánatok*, 57–70; KEMÉNY, *Adónkról*, i. m.; Uő,

viszonyának rendezésével és működésük korszerűsítésével egybekötve;¹⁴ sajtószabadság;¹⁵ a magyar nyelv államnyelvként való elismertetése;¹⁶ toleráns nemzetiségi politika;¹⁷ unió¹⁸ voltak programjának főbb pontjai. A magyarországi politikai csoportosulások közül ekkor eszmeileg leginkább a reformellenzékhez állt közel, így nem csoda, ha később, 1846-ban szívesen működött volna együtt vele Kossuth is.

Kemény az Erdélyi Híradó szerkesztői posztjáról való lemondása után is a lap cikkírója maradt egészen 1845 végéig. 1843 júliusa és novembere között a *Korteskedés és ellenszerei*¹⁹ című röpiratán dolgozott.²⁰ E munka célja kezdetben a korteskedés bírálata volt, de a megvalósítás során szélesebb körű társadalmi és alkotmányos reformtervvé bővült. A röpiratot Kemény három részre és négy füzetre tervezte. Az első részben a korrupció hatásával, eszközeivel és módszereivel foglalkozott, majd megállapította, hogy a korteskedés akadályozása és szigorú büntetése nélkül a törvényhatósági rendszer akkori alakjában és jogkörével nem állhat fenn. A második részben a korteskedés megszüntetésére tett javaslatokat kívánta elemezni, ám az időközben Zalaegerszezen és Nagykárolyban történt újabb kicsapongások miatt²¹ félbehagyta ezt a munkát, és az előre tervezettnél hamarabb kezdett hozzá a saját elképze-

Állapotunkról, EH, 1842. aug. 9., 63. sz., 379; 1842. aug. 16., 65. sz., 391–392; 1842. aug. 23., 67. sz., 403–404; *ua.* = *Korkívánatok*, 121–134.

14 KEMÉNY Zsigmond, *A választási jogok cseréje felől*, EH, 1842. jan. 25., 7. sz., 37–38; 1842. jan. 28., 8. sz., 45–46; 1842. febr. 1., 9. sz., 51; *ua.*, *A választási jogok cseréje felől* = *Korkívánatok*, 32–42; Uő, *A tisztújítás kérdése legújabb kapcsolatai közt*, EH, 1842. ápr. 8., 28. sz., 167–168; 1842. ápr. 15., 30. sz., 179–180; *ua.*, *A tisztújítás kérdése, legújabb kapcsolatai közt* = *Korkívánatok*, 71–82; Uő, *Néhány cikk saját ügyünkben*, EH, 1842. szept. 13., 73. sz., 439–440; 1842. szept. 16., 74. sz., 445; 1842. szept. 30., 78. sz., 469–470; *ua.* = *Korkívánatok*, 135–151; Uő, *Szemelvényi eljárásunk felől I–III*, EH, 1842. nov. 18., 92. sz., 551–552; 1842. nov. 22., 93. sz., 555; 1842. nov. 29., 95. sz., 567; 1842. dec. 2., 96. sz., 573–574; *ua.* = *Korkívánatok*, 181–197.

15 KEMÉNY, *Néhány cikk...*, *i. m.*

16 KEMÉNY Zsigmond, *Nyelvünk ügyében I–VII*, EH, 1842. okt. 14., 82. sz., 493–494; 1842. okt. 18., 83. sz., 499–500; 1842. okt. 25., 85. sz., 509; 1842. okt. 28., 86. sz., 515–516; 1842. nov. 1., 87. sz., 521; *ua.* = *Korkívánatok*, 161–180; Uő, *Még egyszer nyelvügyünkben I–III*, EH, 1842. dec. 23., 102. sz., 609–610; 1842. dec. 27., 103. sz., 615–616; 1842. dec. 30., 104. sz., 621; *ua.* = *Korkívánatok*, 198–208; A. N. [Uő], *Nyilatkozat és fölszólítás*, EH, 1843. ápr. 25., 33. sz., 193; 1843. ápr. 28., 34. sz., 199–200; 1843. máj. 2., 35. sz., 205–206; *ua.*, *Nyilatkozat és fölszólítás* = *Korkívánatok*, 245–255; A. N. [Uő], *Két jelenet figyelmünkre méltó*, EH, 1843. máj. 19., 40. sz., 235–236; 1843. máj. 26., 42. sz., 247–248; *ua.* = *Korkívánatok*, 256–264; A. N. [Uő], *Királyföld – Szászföld*, EH, 1843. máj. 30., 43. sz., 253–254; 1843. jún. 2., 44. sz., 259–260; *ua.* = *Korkívánatok*, 265–273.

17 KEMÉNY Zsigmond, *Vallomások*, EH, 1843. ápr. 4., 27. sz., 157–158; 1843. ápr. 7., 28. sz., 163–164; 1843. ápr. 11., 29. sz., 169; *ua.* = *Korkívánatok*, 233–244; A. N. [KEMÉNY], *Nyilatkozat és fölszólítás, i. m.*

18 KEMÉNY, *Irányok...*, *i. m.*, ill. *Utóhangok körjeleink felől, i. m.*; Uő, *Helyhatóságainkban...*, *i. m.*; A. N. [Uő], *Fejtegetéseink új sora*, EH, 1843. febr. 3., 10. sz., 55.; *ua.* = *Korkívánatok*, 209–211.

19 KEMÉNY Zsigmond, *Korteskedés és ellenszerei*, I–II, Kolozsvár, 1843–1844.

20 TÓTH Gyula, *Utószó* = K. Zs., *Változatok a történelemre*, kiad. TÓTH Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1982 (Kemény Zsigmond Művei), 564.

21 KEMÉNY Zsigmond, *Korteskedés és ellenszerei* = KEMÉNY, *Változatok a történelemre, i. m.*, 92–95. A Kemény által említett eset Nagykárolyban 1843. ápr. 19–20-án történt. Az eseményekről lásd pl. a Pesti Hírlap (a továbbiakban: PH) tudósításait a *Megyei dolgok* rovatban: 1843. ápr. 30., 243. sz., 285; 1843. máj. 4., 244. sz., 291–292; 1843. máj. 7., 245. sz., 303–304. Az ápr. 4-ei zalaegerszegi esetről a Pesti Hírlapban lásd: A. N., *Zala 's az adó*, PH, 1843. ápr. 13., 238. sz., 243–244; *Megyei dolgok*, 1843. ápr. 13., 238. sz., 244–245.

léseit taglaló harmadik rész megírásához.²² A röpirat első két füzetének – melyek az első két részt, illetve a harmadik első felét tartalmazzák – megjelenését követően öt ért támadások miatt azonban felhagyott a röpirat írásával, és megsemmisítette a még meg nem jelent szövegrészeket.²³

A korteskedés Kemény értelmezésében kettős jelentéssel bír: először „hivatalra és követségre eljuthatás végett használt lélekvásárlást” jelent, másodszer pedig „elvek megbuktatására gyakorlatba vett eszközt”.²⁴ Kemény szerint „a vesztegetés együtt jár az alkotmányos léttel”,²⁵ ám Magyarországon a választáskori korrupció botrányosabb képet mutat, mint másutt. A bizonyítás során a magyar választási viszonyokat Kemény az angollal és a franciával hasonlítja össze, és több olyan észrevételt tesz, melyeket később, saját javaslata kidolgozásakor is szem előtt tart majd. Úgy találja, hogy hazánkban a választásra jogosultak köre jóval szélesebb, mint Franciaországban, ami már önmagában is növeli a vesztegetés veszélyét. Angliában a választók köre szélesebb, mint Magyarországon, ám ott a választási törvény leginkább a földbirtokosok megvesztegetésére ad alkalmat, csakúgy, mint hazánkban. A megvesztegethető angol földbirtokosok köre azonban Kemény szerint nem olyan széles, mint a magyaroké. Mindemellett Franciaországban és Angliában a magas vagyoni cenzus is erősen csökkenti az esélyét annak, hogy valaki pénzért próbáljon meg szavazatokat vásárolni. Ráadásul Angliában a megvesztegetőt 500 font sterling büntetéssel sújtja a törvény. Franciaországban és Angliában továbbá ritkábban is tartanak választásokat, mint nálunk, s az említett országokban a megyék behatárolt hatásköre is csökkenti az ingert a választáskori megvesztegetésre. A korrupcióhoz köthető kicsapongások esélyét pedig Magyarországon az is növeli, hogy itt nem csupán megvásárolják a szavazatokat, hanem le is itatják a szavazókat.²⁶

Kemény fejtegetéseiből már a röpirat elején sejthető, hogy ő az általa mintául választott angol és francia választási rendszerhez hasonlóan magas választójogi cenzus bevezetését fogja javasolni, illetve, hogy szigorúan büntetné a vesztegetőket. A francia és angol megyerendszer tárgyalása során pedig már arra is rámutat, hogy a megyék hatáskörének csökkentésével a korrupció esélye is mérséklődik:

A francia központosítási rendszerével elvont minden életet és befolyást a helyhatóságok köréből. Az ottani megyék a közkezelésnek önállás és saját akarat nélküli eszközei; kevés házi pénztárról és apró célokra – többnyire felső helybehagyás mellett – rendelkezhetnek. Ennyi minden befolyásuk. [...] A *köztanács* nyilvános üléseket sem tarthat, proklamációkat és körleveleket nem írhat [...]. Ezekből látható, hogy Franciaországban a megyei hivatalok betöltésükori korrupcióra nincs sem inger, sem alkalom. Angliában fej-

22 Az előzetes elképzelést lásd: KEMÉNY, *Korteskedés...*, i. m., 14–15; PAPP, i. m., 210; TÓTH, *Utószó*, i. m., 564–565.

23 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 14. = KEMÉNY Zsigmond *Levelezése*, kiad. PINTÉR Borbála, Bp., Balassi-ELTE, 2007, 69–75.

24 KEMÉNY, *Korteskedés...*, i. m., 17.

25 *Uo.*, 29.

26 Az összehasonlítást lásd *uo.*, 31–39.

lettebb municipál-rendszer van ugyan, de ennek is hatásköre a politikus mozgalmakbani szerepvitelre nem terjed ki, s nem szolgál a gazdagodásra könnyű eszközzel. Tehát miatta lélekvásárlás sem igen üzetik.²⁷

Később Kemény maga is felsorolja a hazai törvényhatósági rendszer hiányosságait. A megyék „igen apró részletekig lehetőleg” függővé teszik maguktól a törvényhozást, és a követutasítások révén hátráltatják a törvények hozatalát. A municipiumok a törvények végrehajtását is gátolhatják, ha a helyi érdekek úgy kívánják, és ezáltal a kormány munkáját „a jólét kárával” is akadályozhatják. A megyékben a bíró nem független – vagyis a hatalmi ágak nincsenek egymástól elválasztva –, és a képviselő eszméjét helytelenül alkalmazzák a helyi fórumokon, ugyanis a kisebbség kénytelen életét és vagyonát alávetni a többség akaratainak. A megyerendszer mindemellett nem alkalmas sem a katonai védelem, sem a megelőző támadás megszervezésére.²⁸ A törvényhatósági rendszer hibáinak felsorolása után azonban Kemény kijelenti, hogy ő a municipális életet „minden gyöngeségei mellett is a rokonszenv erős kapcsaival” szorítja magához.²⁹ Kénytelen ugyan elismerni, hogy a megyerendszer ellen felhozott ellenvetések részben igazak, ám úgy véli, e rendszer olyan erényekkel is bír, melyek ellensúlyozhatják a gyengeségeket. Ráadásul a törvényhatósági rendszer rugalmas, „minél fogva sok hajlítást tűr szétpattanás nélkül, s beltermészete által szép élet-igénnyel *kecsegtető jövendője van*”.³⁰

Kemény a megyerendszert akkori állapotában fenntartandónak véli, ám jelzi, hogy, a kicsapongások veszélyeztetik e rendszert, mivel a korteskedés miatt a nemzet elvesztheti a törvényhatóságokba vetett bizalmát.³¹ A megyerendszer hatáskörét tehát a korteskedés minimumra szorítása érdekében szűkíteni kell.³² Ez a törekvés Kemény elképzeléseit a törvényhatóságok gyökeres reformját kívánó centralisták kívánataival rokonítja. A centralisták a megyerendszert egyértelműen rossz organizációnak tartották, és úgy vélték, hogy az csupán közigazgatási funkciók ellátására lehet alkalmas.³³ A központosítókkal ellentétben Kemény a reformellenzék zöméhez hasonlóan a megyerendszert az alkotmány védőbástyájának tekintette, azt alapvetően jó intézménynek tartotta, és a szükséges reformokat e rendszerből kiindulva kívánta életbe léptetni.³⁴ Úgy vélte azonban, hogy e rendszer változtatások nélkül nem tartható fenn:

27 Uo., 37–38.

28 A megyerendszer hiányosságairól: uo., 57–62.

29 Uo., 62.

30 Uo.

31 Uo., 64. Ezt a kijelentést később is megismétli: uo., 80.

32 Uo., 82, 137, 174.

33 A centralisták által kívánt államberendezkedés legkoherensebb kifejtése az 1845. nov. 18-án a reformellenzékkel kötött kompromisszum előtt: I. J. [IRÍNYI József], *Átalakulásunk I–IV*, PH, 1845. febr. 16., 431. sz., 104–105; 1845. febr. 20., 432. sz., 113–114; 1845. febr. 23., 433. sz., 123–124; 1845. febr. 27., 434. sz., 131–132. A centralista eszméket legrészletesebben tárgyalja: FENYŐ, *i. m.*

34 A reformellenzék nézeteire lásd pl. VARGA János, *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843) = Somogy megye múltjából*, Kaposvár, 1981 (Levéltári Évkönyv, 12), 155–195; SZABÓ Miklós, *i. m.*, 150–181, különösen: 159–162; PAJKOSSY Gábor, *A polgári átalakulás első programjai – Széchenyi és Wesselényi*

[M]eggyőződve vagyok, hogy sajtóságos helyzetünk közt alig kell valamit féltékenyebben őrizni, mint municípiumunkat. És éppen ezen erős hit bírt rá, hogy röpiratom első füzetében figyelmeztessem olvasóimat, miként eljött ideje municípiumaink kinövéseit irtogatni, haladásunkkal és a jó kormányzás lehetőségével összeütköző túlterjeszkedéseit korlátozni, s aztán a korrupció és nyers erő Augiasz-aklát szorgalmazatosan és kitelhetőleg elhordogatni; mert különben szabadságainkból és mindenekfölött a most említett ősi intézményből önbúneink következésében kirekedünk.³⁵

A megyerendszer fenntartására vonatkozó kijelentéseinek már csak azért is hitelt kell adnunk, mert Kemény a tisztán racionális alapon megalkotott törvénykönyvet, vagyis kodifikációt szorgalmazó centralistákkal ellentétben a jogfolytonosságot hangsúlyozó történelmi iskola híve volt.³⁶ A jogfolytonosság fontosságát Kemény a *Korteskedés és el-lenszereiben* is kiemeli, amikor kifejti, hogy az adott körülmények között semmi sem lenne veszélyesebb, mint a megyei szerkezet „egész öszvegét két vagy három napi vitatás kockavetésére kitenni, s mit századok alatt forrasztott öszve az idő, azt a perc szeszélye szerint szétbontani és újraalkotni”.³⁷ Ugyanakkor szerinte arra is tekintettel kell lenni, hogy az adott pillanatban szükségesnek látszó újítások a később felmerülő változtatásokat is lehetővé tegyék, vagyis ne egy „csontmerev és bevégzett állapot idéz-tessék elő”, hanem olyan változások történjenek, melyek idővel „tenyészni, csírázni, virágot hajtani és gyümölcsöket teremni fognak”.³⁸ Kemény tehát annak ellenére, hogy a konzervatív jogszemléletű történelmi iskola híve, elismeri a reformok szükségességét, és – mint az lentebb, javaslati ismertetésekor látható lesz – művében a társadalmi átalakulás mellett áll ki, ezáltal a konzervatívokkal szemben egyértelműen a reformellenzékhez kapcsolódva. Fentebb idézett megállapításai pedig arra utalnak, hogy az ellenzéki csoportok közül elveiben leginkább a centralistákhoz állt közel; igaz, elképzelései több ponton megegyeztek a megyerendszert akkori állapotában fenntartani kívánó reformellenzékiek kívánataival. Kemény ellenzéki csoportok közötti helyzetét mutatja az is, hogy művében egyaránt elutasította a föderatív törekvéseket és a „centralizációi túlvagyak”-at.³⁹

Kemény szerint a korteskedés megfékezésére egyrészt „célszerű rendőri és büntető” szabályokra van szükség, melyeket az országgyűlés és a megyék között jogkörük figyelembevételével kell elosztani, és ezekről a diétán kell határozni.⁴⁰ A megvesztegetőket

---

munkái; A magyar liberalizmus – a magyar liberális nacionalizmus = Magyarország története a 19. században, szerk. GERGELY András, Bp., Osiris, 2003, 194–197, 206–207.

35 KEMÉNY, *Korteskedés...*, i. m., 137. Kemény véleményét a megyerendszer fenntartásáról és reformálhatóságáról lásd még *uo.*, 57, 100–101.

36 A kodifikációval és történelmi iskolával kapcsolatban lásd 8. jegyzet.

37 KEMÉNY, *Korteskedés...*, i. m., 173. A jogfolytonosság fontosságát Kemény máshol is hangsúlyozza a *Korteskedésben*: *uo.*, 81, 158, 159, 176–177.

38 *Uo.*, 176. A haladás szükségességére Kemény máshol is utal a röpiratban: *uo.*, 101, 137, 174. Kifejezetten amellett érvel, hogy a változásoknak a későbbi reformokat is lehetővé kell tenniük: *uo.*, 94.

39 *Uo.*, 176.

40 *Uo.*, 81, 83–86.

keményen büntetné, ám úgy véli,⁴¹ hogy az elszegényedett nemesség szegénysége és tudatlansága miatt a büntetések ellenére is ki lesz téve a megvesztegetésnek,⁴² ezért a megvesztegetettek nem szabna súlyos büntetést.⁴³ Mindemellett olyan változtatásokat is szükségesnek lát, melyek az adott pillanatban nem alakítják át gyökeresen a megyerendszert, de megvetik a később végrehajtandó reformok alapját.⁴⁴

Kemény a *Korteskedés és ellenszereiben* egyetlen konkrét szabályjavaslatot fogalmaz meg, melyben azt kívánja meghatározni, kik rendelkezzenek a továbbiakban tanácskozási és szavazati joggal a megyegyűléseken. E jogokban minden fél jobbágytelki állománynak megfelelő méretű allodiaturával vagy egy egész jobbágytelek használati jogával bíró nemest, minden 400 forintnyi jövedelemmel bíró honpolgárt és vagyoni helyzetől függetlenül minden értelmiségit részesítene, aki betöltötte 24. életévét. Emellett lehetőséget biztosítana a megyék számára is, hogy választójogot adjanak a „törvény- és közügy”-ekben megfelelő jártassággal bíró, ám vagyontalan honpolgároknak. Ők törvényismeretükről az évente kinevezett vizsgáló bizottság előtt, magyarul adhatnának számot.⁴⁵ Kemény tehát képviseleti rendszer meghonosítására törekszik,⁴⁶ ennek megfelelően szavazati jogot biztosítana a vagyoni, illetve értelmi biztosítékot nyújtani képes nemteleneknek is. A választójogot azért kötné cenzushoz, mert szerinte ez akadályozhatja meg, hogy az ország érdekeit megítélni képtelen – emellett megvesztegethető – műveletlen tömeg rossz döntések hozatalára kényszerítse a megyegyűléseket.⁴⁷ Elképzelése a vagyoni és értelmi cenzus tekintetében rokonságot mutat a centralista elvekkel.⁴⁸ Ugyanakkor az, hogy Kemény a megyegyűléseken részt vevők szavazati jogára vonatkozólag dolgozott ki javaslatot, egyértelműen azt mutatja, hogy ő a reformellenzék zömével megegyező módon továbbra is megyei alapon szervezte volna a politikai életet, míg a centralisták az országgyűlésre küldött képviselőket újonnan létrehozott választókörökben választották volna.⁴⁹

Mivel a *Korteskedés és ellenszerei* harmadik és negyedik füzete nem jelent meg, így nem lehet tudni, Kemény milyen reformokat javasolt volna még. A röpirat egyes pontjaiból azonban következtethetünk a szerző által kívánt változtatásokra. Kemény többször is kiemelte a követutasítások káros következményeit, így ezeket az utasításokat minden bizonnyal (a centralistákhoz hasonlóan) eltörölte volna.⁵⁰ Kifejtette, hogy

41 Uo., 121.

42 Uo., 167–168.

43 Uo., 169–170.

44 Uo., 81.

45 Uo., 97–98. Kemény a röpiratban máshol is érvel a jogkiterjesztés és a kvalifikáció mellett: uo., 87–89, 168, 172–173.

46 A képviseleti rendszerről, ill. annak fajtáiról: uo., 101–161, 177–179.

47 Uo., 48–56, 103–123, 165–167.

48 A centralista véleményt lásd pl. E. [Eötvös József], *Népképviselet és annak akadályai I–III*, PH, 1845. máj. 1., 461. sz., 285; 1845. máj. 2., 462. sz., 289; 1845. máj. 4., 463. sz., 293.

49 Lásd például I. J. [Irinyi József], *Átalakulásunk IV*, PH, 1845. febr. 27., 434. sz., 131–132.

50 KEMÉNY, *Korteskedés...*, i. m., 57, 129–130, 142–145. A centralisták véleményét lásd például: I. J. [Irinyi József], *Átalakulásunk II*, PH, 1845. febr. 20., 432. sz., 113–114; Sz. L. [SZALAY László], *Évenkinti országgyűlés, 's utasítási rendszer II*, PH, 1847. febr. 28., 838. sz., 135.

a törvényhatósági rendszer gyakran hátráltatja a törvények végrehajtását, amivel a nemzet jólétének kiteljesedését akadályozza, így feltételezhetően a municípiumok ehhez kapcsolódó jogainak (vétó, tárgyalás alá nem vétel, *vis inertiae*, szabályalkotás) korlátozását tartotta volna célszerűnek.⁵¹ Ez szintén a centralistákéhoz közelítette volna álláspontját.⁵² Kemény többi reformkívánatát viszont, melyekre a *Korteskedés* megjelent szövegéből következtethetünk, már az egész reformellenzék elfogadta. A bírói hatalmat egyértelműen függetleníteni kívánta a megyerendszertől,⁵³ és az állam feladatai közé sorolta a nem nemesek birtokviselési jogának biztosítását és a népnevelést.⁵⁴ Röpirata elkészült részének végén, az addig írtak összefoglalásakor sajnálattal említette, hogy Magyarországnak nincs sajtótörvénye, nincsenek olyan intézményei, „melyek a pontos és erős végrehajtást a nemzet közvéleményével összhangzásba hozzák”, és hogy a végrehajtó hatalom nem felelős.⁵⁵ Vélhetően tehát ezek megvalósítását is szükségesnek látta. Nem tudható azonban, hogy Kemény az említett változtatások közül az adott helyzetben melyeket tartotta kivitelezhetőnek, és így teljesen melyek megvalósítására tett javaslatot a röpirat megsemmisített szakaszaiban.

Kemény nézetei tehát a *Korteskedés és ellenszereiben* csak részben egyeznek meg a centralistákéival. A megyei rendszer kritikája azonban ellentétben állt Kossuth politikájával, akinek Pesti Hirlapjában Kazinczy Gábor támadta a *Korteskedés és ellenszereit*.⁵⁶ Kemény egyik levelében maga említette, hogy pártja legtekintélyesebb emberei – köztük Wesselényi is – békétlenkedtek vele, s ő ennek hatására hagyta félbe művét és semmisítette meg a még kiadatlan részeket.⁵⁷ Tudjuk ugyanakkor, hogy ez a röpirat keltette fel Széchenyi érdeklődését iránta,⁵⁸ továbbá, hogy az Akadémia is a *Korteskedésnek* köszönhetően választotta levelező tagjává 1843. október 7-én.⁵⁹ A röpirat tehát meglehetősen gyeges fogadtatásra talált.

Papp Ferenc szerint Kemény „már 1843-ban ahhoz a politikai társasághoz tartozott, mely 1844 közepén Szalay László, a Pesti Hirlap szerkesztője, körül tömörült”.⁶⁰ Nincs adat arra, hogy Kemény már ekkor kapcsolatba lépett volna a centralistákkal, s tájékozatlansága a Pesti Hirlap belső ügyeivel kapcsolatban is arra utal, hogy ekkor még nem állt összeköttetésben Szalayékkal. Wesselényihez 1844. július 26-án írott levelében

51 KEMÉNY, *Korteskedés...*, i. m., 58. A vétóra: *uo.*, 58, 154; a tárgyalás alá nem vételre és a visszaírásra: *uo.*, 154; a *vis inertiae*-re: *uo.*, 74, 154; a szabályalkotás jogára: *uo.*, 146. A szabályalkotási joggal járó problémákra a büntetőjogi szabályok kapcsán is rávilágít: *uo.*, 85–86.

52 A centralisták véleményét lásd pl. [SZALAY László], *A' Hiradó' mult vasárnapi homiliájára rövid jegyzet*, PH, 1844. okt. 6., 393. sz., 683; I. J. [IRINYI József], *Átalakulásunk III*, PH, 1845. febr. 23., 433. sz., 123–124.

53 KEMÉNY, *Korteskedés...*, i. m., 58–60, 169, 172.

54 *Uo.*, 121.

55 *Uo.*, 173–174.

56 K. G. [KAZINCZY Gábor], *A' Kortések Magyarországbán I–II*, PH, 1844. jan. 4., 314. sz., 6–7; 1844. jan. 7., 315. sz., 14–15. A konzervatív Világ cikkírója is úgy látta, hogy Kemény a megyerendszer gyökeres reformja mellett agítál: A. N., *Korteskedés és ellenszerei*, Világ, 1843. okt. 14., 82. sz., 673.

57 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 14. = KEMÉNY, *Levelezése*, i. m., 69–75.

58 PAPP, i. m., 216.

59 *Uo.*, 219; [B.] Kemény Zsigmond – Toldy Ferencnek, 1843. okt. 30. = KEMÉNY, *Levelezése*, i. m., 16.

60 PAPP, i. m., 219.

ugyanis felsorolta a tudomása szerint a lapot szerkesztőket: „Szalai mellett munkatársak Trefort, Eötvös, Lukács Moricz, Szemere Berti és Pulszki”.⁶¹ A megnevezettek közül azonban Lukács, Szemere és Pulszky Ferenc nem vettek részt a szerkesztésben, s a szerzési feladatokban is csak Szemere nyújtott segítséget a centralistáknak.⁶² Ráadásul Kemény a levélben maga is a két ellenzéki csoport között határozta meg helyét a politikai palettán: „Én talán inkább vagyok az összpontosítás védője, mint te és Kossuth; de mégis az új Pesti Hírlap centralisáló szelleme fölforrálja véretem. Kedvem volna egy kis toll-harczra”.⁶³ Mindemellett Kemény ekkoriban még egyértelműen másfelé orientálódott. Levelében arról tudósította Wesselényit, hogy cikkeket ígért az Erdélyi Hiradóba, és barátját is arra kéri, hogy írjon e lapba.⁶⁴ Ugyanakkor Kemény már 1843-ban távolodni kezdett az ellenzék megerendszert védelmező szárnyától, amit a *Kortekedés és ellenszerei* jelzett. Nem sokkal azután pedig, hogy a Pesti Hírlap 1844. július elején a centralisták kezébe került, Kemény – áljel alatt – támadást indított az Erdélyi Hiradóban Kossuth ellen;⁶⁵ igaz, a támadás nem Kossuth törvényhatósági rendszert pártoló elvei ellen irányult. Kemény ekkor a Pesti Hírlap korábbi szerkesztőjének a partiumi megyékkel kapcsolatban publikált írására reagált. Kossuth szerint e megyéknek követeket kellett volna küldeniük a magyar országgyűlésre, mivel ez a diéta már törvénybe iktatta e megyék Magyarországhoz csatolását, és a király meghívólevelet is küldött ezeknek. Követeik ennek ellenére nem jelentek meg a pozsonyi országgyűlésen, amiért a rendek perbe fogták őket.⁶⁶ Kemény szerint azonban e megyék nem vonhatók felelősségre, mivel Magyarországhoz csatolásuk csak akkor válna legitimé, ha azt az erdélyi országgyűlés is törvénybe iktatná – addig Erdélynek tartoznak lojalitással, és csakis az erdélyi országgyűlésre küldhetnek követet. Kemény még Wesselényinek sem

61 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1844. júl. 26. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 22–25.

62 Szemere segítségéhez: GÁBORI KOVÁCS, *A centralisták szerepe...*, i. m., 575–583.

63 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1844. júl. 26. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 22–25.

64 Kemény ezt követően még számos alkalommal publikált az Erdélyi Hiradóban: MALMY Ödön [KEMÉNY Zsigmond], *Körülményeink I–IV*, EH, 1844. okt. 1., 79. sz., 467; 1844. okt. 4., 80. sz., 473; 1844. okt. 8., 81. sz., 478; 1844. okt. 11., 82. sz., 485–486; *ua.* = *Korkívánatok*, 322–339; MALMY Ödön [UŐ], *Igénytelen nézetek*, EH, 1844. nov. 26., 95. sz., 563–564; 1844. dec. 3., 97. sz., 575; 1844. dec. 6., 98. sz., 580–581; 1844. dec. 10., 99. sz., 587–588; 1844. dec. 13., 100. sz., 593–594; 1844. dec. 17., 101. sz., 599–600; *ua.* = *Korkívánatok*, 339–363; UŐ, *Érintések*, EH, 1845. jan. 14., 4. sz., 25–26; 1845. jan. 21., 6. sz., 41–42; 1845. jan. 28., 8. sz., 57–58; 1845. febr. 4., 4. sz., 73–74; *ua.* = *Korkívánatok*, 364–387; GYERŐ Jenő [UŐ], *Polemia a Budapesti Hiradó ellen I–VII*, EH, 1845. aug. 22., 67. sz., 529–530; 1845. aug. 26., 68. sz., 537–538; 1845. aug. 29., 69. sz., 545–546; 1845. szept. 2., 70. sz., 553–554; 1845. szept. 5., 71. sz., 561–562; 1845. szept. 9., 72. sz., 569–570; 1845. szept. 12., 73. sz., 553–577; *Polémia a Budapesti Hiradó ellen* = *Korkívánatok*, 387–415; MALMY Ödön [KEMÉNY Zsigmond], *Kalászkok a hasonlító jogtan mezejéről I–II*, EH, 1845. szept. 23., 76. sz., 606–608; 1845. szept. 26., 77. sz., 615–616; 1845. szept. 30., 78. sz., 622–623; 1845. okt. 7., 80. sz., 639–640; 1845. okt. 10., 81. sz., 647–648; *ua.*, *Kalászkok a hasonlító jogtan mezejéről* címmel = *Korkívánatok*, 415–444. A Malmy Ödön és Gyerő Jenő álnevek alatt megjelent cikkek szerzőjét Papp Ferenc azonosította Keményben, i. m., 276–278, 308–309.

65 K. [KEMÉNY Zsigmond], *Szózat a' Pesti Hírlapnak „Partium 's Erdély czimú vezércikkére*, EH, 1844. júl. 9., 55. sz., 323–324; 1844. júl. 16., 57. sz., 335–336; 1844. júl. 19., 58. sz., 341–342; 1844. júl. 26., 60. sz., 353–354; *ua.*, *Szózat a Pesti Hírlapnak „Partium s Erdély”czimú vezércikkére* címmel = *Korkívánatok*, 303–322. A K. szignó alatt publikált írásokat Papp Ferenc tulajdonította Keménynek, i. m., 279–280.

66 [KOSSUTH Lajos], *Partium 's Erdély*, PH, 1844. jún. 27., 364. sz., 435.

árulta el, hogy a szóban forgó áljeles írások az ő tollából származnak,⁶⁷ ami arra utal, hogy a *Kortelkedés* megjelenését követő felháborodás a Kossuth-pártiakétól eltérő elvei titkolására készítette Keményt.

II. 1. Politika és irodalom között

A centralistákkal rokon eszmék és a politikai elszigetelődéstől való félelem is a központosítókkal való kapcsolatfelvételre sarkalhatták Keményt. Források hiányában nem lehet pontosan tudni, hogy ez mikor és hogyan történt. 1845-ben azonban már Eötvös intézte Kemény *Gyulai Pál* című regényének kiadását Hartlebennél.⁶⁸ Ebből arra következtethetünk, hogy a közeledésre végül az erdélyi író irodalmi tervei szolgáltatathattak indokot, ami azért is valószínű, mert Kemény 1844. október 25-én Wesselényihez írott levelében kijelentette, hogy rövidesen végleg búcsút fog venni a politikai irodalomtól.⁶⁹ Nem sokkal korábban már tudatta Wesselényivel, hogy „merőben regény-írássra” adta magát, és sajnálja a politikára pazarolt éveket, de az unióról még lenne mondanivalója. Ezek kifejtése előtt azonban még kikérné Wesselényi véleményét, és mint írja, semmire nem vágyik inkább, mint barátjával „eszmét cserélni”, s nézeteit Wesselényié által „igazítani ki”.⁷⁰ Az idézett mondat mutatja leginkább a *Kortelkedés* miatt Keményt ért támadások hatását. A reformellenzék centralista és municipalista szárnya között álló író-politikus Wesselényiéhez kívánja igazítani véleményét, vagyis saját nézetei kifejtése előtt tanácskozni kíván azokról egy municipalista vezetővel, s ha szükséges, eszméi megváltoztatására is hajlandó. Szépirodalom felé fordulásának tervét ez irányú érdeklődése mellett tehát főként politikai nézeteinek különállósága okozhatta. Ezt a feltételezést erősíti, hogy Kemény egyik levele tanúsága szerint 1844 végén még folyamatosan dolgozott a *Kortelkedés* III. és IV. füzetén, 1845 tavaszán pedig két röpiratot is ki akart adni az unióról és az erdélyi úrberről. Politikai visszavonulása csak ezek megjelenése után lett volna aktuális.⁷¹ 1845 januárjában a tervbe vett művek sorát már néhány, Wesselényivel közösen írott hírlapi cikkkel is bővítette volna, és a Védegyelet mellett agitált, miközben fájlalta, hogy nem hívták meg az ellenzéki vezetők gróf Mikes Jánosnál tartott gyűlésére.⁷² A második ilyen gyűlésen viszont már részt vett, amit jól látható elégedettséggel tudatott Wesselényivel, s hosszasan ismertette az ott történeteket.⁷³ Kemény 1844–45-ös irodalmi és politikai viszonyait az eddig írtakkal megegyező módon mutatja be Wesselényihez 1846. március 14-én írott levelében:

67 Wesselényi a támadásról 1844. aug. 2-án keletkezett levelében számol be Keménynek, s láthatón nem ismeri a Kossuthal polemizáló szerző kilétét. [B.] Wesselényi Miklós – [B.] Kemény Zsigmondnak, 1844. aug. 2. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 26–27.

68 *Uo.*, 46., 17. jegyzet.

69 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1844. okt. 25. = *Uo.*, 34.

70 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1844. okt. 17. = *Uo.*, 32.

71 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1844. okt. 25. = *Uo.*, 34.

72 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1845. jan. 19. = *Uo.*, 36–37.

73 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1845. jan. 28. = *Uo.*, 38–40.

Pártomból a' legjelesebb tekintélyek bekétlenkedtek rám. Nézeteim a' felső házban találtak ittott viszhangra, az alsóban épen nem. [...] [M]unkámból az elajándékozattakkal együtt alig kelt el 500 példány [...]. Te, mint Pálftytól és Zeyk Jósitól hallattam, nekik jól lehordottál. [...] Rószalásod és a' fönnbbi okok természetesen a<b>rra birtak, hogy munkámmal fölhagyjak [...]. Egyszersmint fölhagyék a' politikával is. Csak szükségből másoltam néhány vezércikket 's regényre fordítám minden időmet. Még vágytam ugyan – mint tudad veled együtt rövid érintéseket készíteni az unioról és urberről. De az már eszembe se jutott többé, hogy valaha követ, journalista, vagy rendes 's komolyabb studiumu politikai író legyek.⁷⁴

Politikai ambíciói azonban később újjáéledtek, amit levelében a Wesselényivel és Deákkal – tehát a reformellenzék megerendszert védelmező szárnyának két vezetőjével – 1845. május 5–15. között történt zsbói találkozóval indokol, amelyenn az ellenzéki vezetők közül Beöthy Ödön, valamint Vörösmarty Mihály is jelen volt.⁷⁵ Kemény magyarázatát azonban az 1845. március 15-én Jósika Miklóshoz írott levél cáfolja, hiszen már ebben hosszabb távú politikai tervekről számolt be. Kifejtette, hogy az Erdélyi Híradóba cikkeket szándékozik írni,⁷⁶ és ha íróbarátjától regényt, illetve Kovács Lajostól vezércikkeket kap, ingyen is elvállalja e lap szerkesztését, azaz még fizetés nélkül is politikai pályán maradna. Mindez azért meglepő, mert Jósikához írott leveleiben pénzügyi zavarokkal indokolta politikai cikkei publikálását.⁷⁷ Ugyanakkor igaz, hogy a lapba írt cikkeiért Kemény valószínűleg kapott volna honoráriumot. Ennek mértéke azonban jócskán elmaradhatott volna a szerkesztői tiszteletdíjtól, ráadásul a szerkesztés a pusztá cikkírásnál jóval több idejét foglalta volna le. Szépirodalmi munkáira így kevesebb ideje maradt volna. A levél olvastán mégis azt kell gondolnunk, hogy a szükösen élő Kemény politikai ambíciói és pártja érdekében mégis vállalta volna a pénzügyi nehézségeket. Úgy vélte ugyanis, hogy „szabadelvünek ok nélkül híresztelt <szer> lapunk nem bir semmi iránnyal”,⁷⁸ így ténylegesen szabadelvűvé kívánta formálni az Erdélyi Híradót. Aligha hihető azonban, hogy a *Korteskedés* óta még az ellenzékkel is felemás viszonyban lévő Keménynek reális esélye lett volna arra, hogy megszerezze a lap vezetését. A terv végül meg is hiúsult, aminek pontos oka homályban maradt. Kemény ugyanakkor gyaníthatóan azért magyarázta politikai ambíciói újjáéledését a Wesselényivel és Deákkal való találkozással Wesselényi előtt, hogy politikai szerepvállalási szándékáért részben barátját tegye felelőssé, ezáltal politikai tervei fokozottabb támogatására bírja. Mindez azt is mutatja, hogy politikai terveit a municipalisták támogatásával vélte megvalósíthatónak, vélhetően mivel tisztában volt azzal, hogy a

74 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 14. = *Uo.*, 69–75; az idézet: 70.

75 *Uo.*, 69–75, 53–54, 1. jegyzet; PAPP, *i. m.*, 304–306.

76 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. márc. 15. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 43–45. – A cikkeket meg is jelentek: KEMÉNY, *Érintések, i. m.*; GYERŐ Jenő [KEMÉNY Zsigmond], *Polemia...*, *i. m.*; MALMY Ödön [KEMÉNY Zsigmond], *Kalászkok...*, *i. m.*

77 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. márc. 15. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 43–45; [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1847. febr. 24. = *Uo.*, 85–86.

78 *Uo.*, 44.

mindössze néhány főből álló centralista csoporttal ellentétben a megerendszer támogatói széles társadalmi bázissal rendelkeznek.

A fentebb már említett, Jósikához írott levélben Kemény már egy másik politikai utat is felvázolt arra az esetre, ha az Erdélyi Hiradót nem szerezheti meg. „[É]n Pestre fogom küldeni dolgozataimat. [...] [S]zerkesztőségem óta minden Erdélyi törvényhatóság<gal>ban [...] néhány alkalmas egyénnel szorosabb ösmeretségben vagyok. Könnyen szerezhetek tehát tudomást a’ legcsekélyebb mozgalmakról is. Nem volna é tehát czélszerű, folytonos levelezésre kötelezni magamat Erdélyi viszonyainkról?”⁷⁹ Egy magyar lappal való kapcsolatfelvételt már csak azért is szükségesnek tart, mivel ez a lap, ha az erdélyi viszonyokkal is foglalkozik, az „unionak egyik leghatalmasabb emeltyűjévé [értsd: előmozdítójává – G. K. J.] lesz”. Nem tudja viszont, terve milyen realitással bír, illetve hogy melyik lappal próbálhatna kapcsolatba lépni, így Jósika segítségét kéri. A Magyarország és Erdély közötti unió a Kemény által legfontosabbnak tartott kérdések egyike volt, melynek eldöntésével szűkebb hazájának érdekeit kívánta szolgálni. Már korábban több cikket írt a témáról, s később, Wesselényihez írott egyik levelében a magyarországi lapokkal tervezett kapcsolatfelvétel okául is az uniót nevezte meg: „[N]ekünk Erdélyi embereknek semmi szükségünk nincs sem jobbra sem balra döntögetni a’ centralisatioi kérdéseket; míg ellenben nagyon érdekünkben fekszik, hogy a’ reactio’ emberei kényök szerint ne dögönyözzenek, ’s hogy legyen lapunk, mellyben meggyőződéseinket és czáfolatainkat elmondhassuk, – mellyben az unionak, ezen egyetlen váltságának apostolai lehessünk”⁸⁰ Nem világos, hogy Kemény valóban mellékesnek tekintette-e ekkor a központosítás kérdéskörét, vagy csak igyekezett kiemelni a döntésében szerepet játszó indokok közül a Wesselényi számára is elfogadható érvet.

A szóban forgó időszakban tehát Kemény folyamatosan dédelgetett politikai terveket, így valószínűnek tűnik, hogy erre vonatkozó állításai ellenére sem akart felhagyni a politizálással. 1846. március 14-ei levelével vélhetően ismét csak arra kívánta rávenni Wesselényit, hogy követte választatásához nyújtson segítséget. A levélben kifejtette, hogy kénytelen választani a politika és az irodalom között, „mert megosztott erővel semmi fontosabbat” nem tudna előállítani. Ezért, ha sikerül követte választatnia magát, Kolozsvárról irányítja majd a Pesti Hírlap *Erdély* rovatát. Ha viszont nem választják követte, felhagy a politikával, s Pestre költözve végleg az irodalomnak szenteli magát. A folyamatos pénzzavarban lévő Kemény azonban Pestre költözése esetén sem hagyhatott volna fel a politikával, mivel szüksége lett volna a politikai cikkekért járó honoráriumra. Ahogy Wesselényinek írta: „otthonról jövedelmem csak szükségeim’ kielégítésére elég; minden, mi kissé több kényelemre van számítva, nálam a’ literatura által fedeztetik. [...] [É]n örvendeni, élvezni szeretek, ’s <örömes> szívesen fáradok a’ kényelemért. [...] Ennél fogva folytonosan kell munkálkodnam, hogy eleget szerezhsek.”⁸¹ Literatura alatt itt Kemény a politikai irodalmat érthette, hiszen első regénye, a

79 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. márc. 15. = *Uo.*, 43–45.

80 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 15. = *Uo.*, 69–73.

81 *Uo.*, 71. Kemény pénzügyi gondjaira lásd még 77. jegyzet.

Gyulai Pál csak 1847-ben jelent meg. Ezt az értelmezést erősíti meg a fentebbi, Jósikához írott levélből származó idézet is, mely szerint Kemény „viszonyainál fogva” kénytelen időnként politikai cikkeket is írni.

III. Az Erdélyi Hiradótól a Pesti Hirlapig – a municipalistáktól a centralistákig

A magyarországi kapcsolatok kiépítése már 1845 januárja óta foglalkoztatta Keményt, hiszen már ekkor írta Wesselényinek, hogy jövő télre Pestre kíván költözni.⁸² Mindehhez egyedül Jósika segítségét vehette igénybe, hiszen közeli barátai közül egyedül ő tartózkodott Pesten. Ezt meg is írta Jósikának, s kérte, hogy regényét, *A hírlapszerkesztő naplóját* bármi áron adja el.⁸³ Jósika azonban nem talált kiadót a regény számára,⁸⁴ ami indokoltta tehette, hogy Kemény következő regénye értékesítéséhez egy másik elismert írótól is segítséget kérjenek. Erre még 1845 márciusa előtt kerülhetett sor, mivel Kemény e hónap 15-én keltezett levelében már utal arra, hogy *Gyulai Pál* című regényének Eötvös keres kiadót.⁸⁵ Erre valószínűleg Jósika kérte fel Eötvöst, hiszen Kemény Hartlebennel Eötvös által kötött szerződését ő juttatta el Keményhez.⁸⁶

Az Erdélyi Hiradóval kapcsolatos remények meghiúsulása is véglegesen a magyarországi lapok felé fordíthatták Kemény figyelmét. A magyar lapok közül leginkább a Pesti Hirlap lehetett alkalmas írásainak közlésére, hiszen a reformellenzék zömével való szembenállás ellenére az még mindig ellenzéki lapnak vallotta magát, és elveiben is közel állt az oppozícióhoz. Ezek az elvek több ponton is rokonságot mutattak Kemény *Korteskedésben* kifejtett eszméivel. Az irodalmi indítatású kapcsolatfelvétel után pedig már Eötvös személye is a Pesti Hirlap felé orientálhatta az erdélyi író.

Kemény ahhoz a vitához is hozzászólt, amely 1845 márciusa és szeptembere között zajlott a központosítók és a reformellenzék zöme képviselői között az összefogás szükségességéről és lehetőségeiről, illetve a centralizációról.⁸⁷ Eötvösök a Pesti Hirlap, míg a megyerendszert védő ellenzékiek az Erdélyi Hiradó hasábjain fejtették ki nézeteiket. Mivel a vita lefolyását korábban már részletesen ismertettem, itt csak a legszükségesebbekre szorítkozom.⁸⁸ A több mint fél évig húzódó polémia során nyilvánvalóvá vált, hogy mindkét fél az általa jónak tartott rendszer mentén képzelte el az ellenzéki csoportosulások összefogását. Az Erdélyi Hiradó végül nemet mondott a centralisták közeledési kísérletére. A lapot vezető Teleki Domokos az elutasítás okát a centralisták

82 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. jan. 28. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 38–40.

83 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. febr. 7. = *Uo.*, 41–42.

84 *Uo.*, 42.

85 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. márc. 15. = *Uo.*, 43–45.

86 [B.] Wesselényi Miklós – [B.] Kemény Zsigmondnak, 1845. júl. 1. = *Uo.*, 54–55.

87 GYERŐ Jenő [KEMÉNY Zsigmond], *Polemia...*, i. m.

88 GÁBORI KOVÁCS, *A centralisták szerepe...*, i. m., 583–593; UŐ, *Ellenzéki párttöredékek közeledése a publicisztika útján 1845-ben = A kincset csak fáradtsággal hozhatjuk napvilágra: Tanulmánykötet báró Eötvös József születésének 200. évfordulójára*, szerk. GÁNGÓ Gábor, Bp., ELTE Eötvös József Collegium, 2013, 261–271; *ua.* = *A sors kísértései, i. m.*, 53–62.

eszméikhez való ragaszkodásában jelölte meg, ám írásai azt tükrözik, hogy elveiből ő sem volt hajlandó engedni.⁸⁹ A megegyezés elmaradásában szerepet játszhatott az is, hogy ellenzéken belüli vezető pozícióját egyik csoport sem kívánta kockára tenni engedékenységeivel.

Kemény a két ellenzéki csoport álláspontját Teleki választását követően próbálta közelíteni egymáshoz. Erre a konzervatívok és ellenzékiek közötti viszony kiéleződése nyújtott lehetőséget és esélyt. A konzervatív Budapesti Híradót szerkesztő Dessewffy Emil ugyanis olyan közös ellenségként tűnt fel a politikai porondon, akivel szemben szükségessé vált az összefogás. Az ellenzéki csoportosulások kompromisszumára azonban a helyzet ekkor még nem érett meg, így Kemény cikksorozata válasz nélkül maradt. Ugyanakkor e cikkek is azt mutatják, hogy Kemény ekkoriban a két ellenzéki párttörődék között állt. Ő ugyanis Teleki állásfoglalása ellenére a municipalisták lapjában próbálta közelíteni az álláspontokat. Egy ilyen manővert csakis az Erdélyi Híradóban kísérelhetett meg egy olyan személy, aki a két ellenzéki csoportosulás között állt. Egy Pesti Hírlap-beli írás ugyanis e lap reformellenzék zöme általi elutasítása következtében nem kelthetett volna ilyen hatást még talán akkor sem, ha egy municipalista vezető írta volna. Egy centralista pedig a köztük fennálló ellentét miatt nem védhette volna saját csoportját a municipalista lapban. Ráadásul az utasítások eltörlésének elvével – melynek védelme igazolhatta volna Kemény centralista-pártiságát – nem foglalkoznak a cikkek, csak a verificatio országgyűlésre bízásának kérdésével, amit a municipalisták is szükségesnek tartottak.

Keményt tehát még ekkor sem sorolhatjuk a centralisták közé annak ellenére, hogy cikksorozatában rokonszenvvel fordul Eötvösék felé. A centralista-municipalista vitában ugyanis láthatóan nem akar állást foglalni. Mint a cikksorozat második darabjában írja: „Én eddigi szavaimmal nem akartam sem dicséretet, sem gyalázatot mondani a centralistákra; de egyedül annyit törekedtem bebizonyítani, miként Dessewffy Emil gróf igen felületesen fogta föl közelebbi éveink küzdelmeit”.⁹⁰ Dessewffy szerint ugyanis a centralisták csakis azért fordultak a megyerendszer ellen, mert az ellenzék tevékenysége következtében megnőtt a megyei kicsapongások száma.⁹¹ Kemény viszont rámutat, hogy a rendbontások miatt a konzervatívokat legalább akkora felelősség terheli, mint az ellenzékét. Eötvösék megyerendszer ellen fordulásában pedig a centralisták külföldi olvassmányai és a múlt országgyűlés történései – tudniillik, hogy ott több olyan eszme is felmerült, melyet a központosítási tantól kölcsönöztek – nagyobb szerepet játszottak, mint a kicsapongások. Kemény nem tagadja a megyerendszer hibá-

89 X. Z. [Gr. TELEKI Domokos], *Központosítás és önvédelem*, EH, 1845. júl. 29., 60. sz., 473–474; X. Z. [Uő], *Központosítás és önvédelem II*, EH, 1845. aug. 1., 61. sz., 461–462.

90 KEMÉNY Zsigmond, *Polémia a Budapesti Híradó ellen = Korkívánatok*, 395.

91 Kemény bevallása szerint: D [DESSEWFFY Emil], *A Pesti Hírlap legújabb vallomása I-II*, Budapesti Híradó (a továbbiakban: BH), 1845. júl. 6., 210. sz., 13; 1845. júl. 8., 211. sz., 17; D [Uő], *A központosítók tévedései*, BH, 1845. júl. 11., 213. sz., 25–26; D [Uő], *Eszmetörődékek azon kérdés felett: vajjon lehet-e nálunk az új P. Hírlap szerinti „parlamentaris kormány?”*, BH, 1845. júl. 13., 214. sz., 29; D [Uő], *Lehetne-e rajtunk igazítani?*, BH, 1845. júl. 18., 217. sz., 41. – Kemény kihagyott egy cikket a felsorolásból: D [Uő], *Miképp lehet magunkon igazítanunk?*, BH, 1845. júl. 17., 216. sz., 37.

it sem, ám ezeket csupán azért taglalja, hogy általuk bizonyítsa a konzervatívok és az ellenzék egyenlő felelősségét a kicsapongásokban. A centralisták eszméivel tehát nem mutat rokonságot a cikk.

Annak ellenére tehát, hogy Kemény eszméi nem egyeztek minden ponton a centralistákéival, a magyarországi lapok közül még mindig ez látszhatott a legalkalmasabbnak arra, hogy írjon bele. Magyarországon ugyanis Kossuth Pesti Hirlaptól való eltávolítása óta a reformellenzék zömének nem volt politikai orgánuma,⁹² így ellenzéki irányultságú politikai írások csak a centralista lapban jelenhettek meg. Valószínűleg ezért próbálhatta Kemény közelíteni a két ellenzéki csoportosulást. Célja Eötvösök rokonszenvének biztosítása mellett a centralista lap elfogadhatóvá tétele lehetett a municipalisták számára. Az Erdélyi Híradó ekkor tehát már nem cél, hanem csupán eszköz lehetett Kemény kezében, mellyel a Pesti Hirlaphoz való közeledését próbálhatta elősegíteni.

III. 1. Az Erdély rovat – Tervek és megvalósulás

Kemény a Hartlebennel 1845 tavaszán kötött alkut követően is kapcsolatban maradt Eötvössel, és rajta keresztül a Pesti Hirlappal is. Wesselényihez 1845. november 7-én írott levelének tanúsága szerint nemcsak arról volt tudomása, hogy az Erdélyi Híradó nem fogadná el Wesselényi úrbéri cikkeit, de arról is, hogy a Pesti Hirlap igen.⁹³ Ugyanabban az évben már az is szóba került, hogy Kemény a fővárosi lap munkatársa lesz.⁹⁴ 1846. január 9-ei levelében pedig arról ír Kemény Jósikának, hogy a Pesti Hirlapnál az erdélyi dolgok szerkesztését át fogja vállalni, ha „a’ hirlapirodalom szabadon fog mozoghatni ’s ha valahol követ” lehet.⁹⁵ Nem lehet véletlen az sem, hogy Kemény korábban ugyanabban a levélben írta le először a pesti lapokkal kapcsolatos terveit, amelyből először értesülünk Eötvössel való kapcsolatáról. Az itt kifejtett gondolatmenet ugyanúgy az unió elősegítésének szükségességével indokolja az Erdélynek szentelendő rovat indítását, mint Csengery a Pesti Hirlap *Törvényhatósági dolgok* rovatának első erdélyi tudósítását felvezető cikkében. Kemény szerint, mint írja: „Magyar ország nem ösmeri hazánkat. Az unionak egyik leghatalmasabb emeltyüje fog lenni, ha találkozik hirlap, melly mind két honnak organjává <leend> váland a’ haladási eszmék <re> körül és olvasóit Erdély sok részben sajátságos viszonyaiba is beavatja.”⁹⁶ Kemény korábbi publicistai tevékenysége során bizonyosodott meg arról, hogy a magyarországiak nincsenek tisztában Erdély politikai, gazdasági stb. körülményeivel,⁹⁷ és emiatt tartotta fontosnak

92 Kossuth Pesti Hirlaptól való eltávolításáról és új lap iránti küzdelméről bővebben lásd pl. *A magyar sajtó története: 1705–1848*, szerk. KÓKAY György, Bp., Akadémiai, 1979, I, 751–759 (a vonatkozó fejezetet Kosáry Domokos jegyzi); KOSÁRY, *i. m.*, 304–311.

93 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1845. nov. 7. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 57–58.

94 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1846. jan. 9.; [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 14. = *Uo.*, 64–69, 69–75.

95 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1846. jan. 9. = *Uo.*, 64–69.

96 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. márc. 15. = *Uo.*, 43–45.

97 Lásd pl. fentebb Kossuthal való polémiáját 1844 nyarán.

tájékoztatásukat. Csengery szintén Erdély érdekeivel indokolta a rovat megindítását: „testvéreink’ bajaira, tul a’ királyhágón, legjobb, mondhatnók egyedüli, gyógyszernek az uniot ismerjük. ’S nem alaptalanul. A’ kis Erdélynek erőre van szüksége, ’s erőt egyesülés ad.” A szerkesztő emellett azt is elismeri, hogy: „[a]’ magyar lapokban Erdélynek pusztá nevéen kívül, melly a’ belügyek’ czimlapján áll, eddig alig volt szó a’ testvérhonról.” Most azonban „[a]’ Pesti Hirlap [...] ígérkezik, jövőre nézve jóvá tenni e’ hibáját”⁹⁸

Hogy kinek az ötlete volt e rovat, nem lehet tudni. Kemény fentebb idézett levelében még nem köti konkrét laphoz a rovat tervét, így benne valószínűleg a centralisták-tól függetlenül merült fel az ötlet. Tény viszont, hogy mind ő, mind Eötvösék láttak perspektívát a rovatban. Csengery 1845 novemberében – jelenlegi ismereteink szerint Kemény segítségével – el is indította azt. Kemény Pestre költözése azonban még ezután is váratott magára, pedig, mint Jósikának írta, követte választására nem látott sok esélyt.⁹⁹ Politikai szerepvállalásra tehát Erdélyben már nemigen nyílt előtte tér, így ilyen irányú ambíciói Pestre szólíthaták. Érv lehetett a költözés mellett írói tevékenységének folytatása és a magyar főváros központi fekvése is. Egyik későbbi levelében írja, hogy aki

író akar lenni, [...] kénytelen leend előbb utobb Pestre költözni; mert Pest a’ szó magasabb értelmében capitulummá fog válni, miután István herczeg fejedelmi udvart szándekozik tartani, és gróf Széchenyi minden közlekedesi tervet ugy készített, hogy minden derekasabb vonalnak Pesten legyen kiindulási pontja. [...] Ezekből semmi sem világosabb, mint h[ogy] nem kaphat Pesten kívül; mert minden capitulum ignorálni szokta azon tehetségeket, mellyeket magához nem vont.¹⁰⁰

Kemény ugyanakkor nem indulhatott el anélkül, hogy erdélyi ügyeit lezárná. Emellett magyarországi megélhetését is biztosítania kellett, s a számára szinte ismeretlen Pesten még a költözés előtt meg kellett kezdenie kapcsolatrendszere kiépítését. Utóbbiakra csak egy előzetes pesti út nyújthatott alkalmat.

A szakirodalom szerint Kemény csatlakozása a Pesti Hirlaphoz 1845 végén a november 18-ai ellenzéki konferencián hozott határozatok okozta bizonytalanság miatt nem valósulhatott meg.¹⁰¹ Ezen a tárgyaláson ugyanis a résztvevők többsége amellelt foglalt állást, hogy az ellenzék erőit jobban össze kell fogni, és ennek érdekében a Pesti

98 [CSENGERY Antal], [Erdélynek rovatot nyitni], PH, 1845. nov. 6., 568. sz., 302.

99 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1846. jan. 9. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 64–69.

100 [B.] Kemény Zsigmond – ifj. Szász Károlynak, 1847. nov. 30. = *Uo.*, 115–116. Lásd még PAIS Dezső, *Kemény Zsigmond és az irodalmi élet (Első közlemény)*, ItK, 21(1911), 32–57, különösen: 42–43.

101 PAPP, *i. m.*, 314; MARTINKÓ András, *Báró Kemény Zsigmond pályafordulata*, Pécs, Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, 1937, 7; FENYŐ, *i. m.*, 355. Rigó László nem részletezi a tárgyalás megszakadásának okait, de megfogalmazása – 1846-ban „az Eötvös vezette centralista csoport is megújítja együttműködési készségét: költözzön Pestre Kemény, és legyen a *Pesti Hirlap* belső munkatársa” – azt sugallja, hogy a centralisták mondtak nemet Kemény ajánlatára. *I. m.*, 490. Barla Gyula szerint Kemény „próbált mindent, hogy a Pesti Hirlaphoz [...] bejusson”, de az ezzel kapcsolatos tárgyalásokat nem elemzi. *I. m.*, 112.

Hirlapnak újra az ellenzék közös lapjává kell válnia. A konferencia eltiltotta a lapot a centralista eszmék hirdetésétől, Eötvös és Trefort Ágoston pedig megfogadta, hogy egyelőre nem írnak a lapba. A Pesti Hirlap akkori szerkesztője, Csengery Antal később a lap 1846-os újránál számában közös ellenzéki programot tett közzé,¹⁰² és vállalta, hogy a fontosabb kérdésekben konzultál az ellenzék vezetőivel (Batthyány Lajossal, Kossuth-tal, Teleki Lászlóval).¹⁰³ Véleményem szerint azonban a fentebb említett szakirodalmi megállapítás téves, mivel a lap *Erdély* rovata még az említett tárgyalás előtt, Kemény segítségével indult meg, ami azt sejteti, hogy végül Kemény nem vállalta a közreműködést. Erre az készíthette, hogy látta, a reformellenzék megerendszert védelmező szárnya a közeledési kísérletek dacára sem hajlandó szövetségre lépni Eötvösökkel. Az erdélyi politikában szinte teljesen elszigetelődött Kemény nem tehette kockára politikai karrierje újraindításának lehetőségét azzal, hogy egy szintén elszigetelődni látszó csoporthoz csatlakozik. Szorult helyzetéből csak akkor kerülhetett ki, ha a centralistákkal kapcsolatban marad, ám a lapban való szerepvállalását addig halogatja, míg az ellenzéki csoportok viszonya nem rendeződik. Mindezt alátámasztja, hogy Kemény a továbbiakban is a Pestre költözést tervezgette; ennek időpontját 1845. december 15-én azonban már 1846 telére tette.¹⁰⁴ Mindemellett még 1846 januárjában is a Pesti Hirlap *Erdély* rovatának átvételét tervezte.¹⁰⁵

1846 februárjára már láthatóvá vált, hogy Kemény elgondolása helyesnek bizonyult. Az ekkor tartott konferencián ugyanis az ellenzék feloldotta Eötvös és Trefort publikációs tilalmát, ami egyértelműen jelezte a centralisták és municipalisták közeledését.¹⁰⁶ Ezután már nem lett volna akadálya Kemény Pesti Hirlaphoz szerződésének. Ráadásul Csengerynek (két legjobb publicistája elvesztése miatt) a két értekezet közötti időszakban minden addiginál nagyobb szüksége lett volna Keményre. Nem valószínű tehát, hogy ő utasította vissza Keményt, ha az erdélyi politikus saját állításával megegyezően 1845 decemberében felajánlotta szolgálatát.¹⁰⁷

Kemény 1846. március 14-én Wesselényihez küldött levelében számol be az eseményekről, ám soraiból nem derül ki, hogy melyik fél függesztette fel a tárgyalásokat: „Eötvös írja, hogy örömmel adnak nekem részt a’ Pesti Hirlap szerkesztésébe és számolnak arra, mikép a’ dietai tudósításokat vinni fogom. [...] Ezen általános megállapodásról részletekre akartunk térni, midőn előjövének a’ Biharmegyei események¹⁰⁸ és a’

102 CSENERY Antal, [Uj program], PH, 1846. jan. 1., 599. sz., 1.

103 A konferenciára lásd pl. FERENCZI Zoltán, *Báró Eötvös József: 1813–1871*, Bp., Athenaeum, 1903 (Magyar Történeti Életrajzok), 119–120; FENYŐ, *i. m.*, 323–324; GÁBORI KOVÁCS, *A centralisták szerepe...*, *i. m.*, 564, 598–602.

104 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. dec. 15. = KEMÉNY, *Levelezése*, *i. m.*, 59–60.

105 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1846. jan. 9. = *Uo.*, 64–69.

106 Az 1846 februári értekezletre lásd pl. FERENCZI, *i. m.*, 119–120; FENYŐ, *i. m.*, 324; GÁBORI KOVÁCS, *A centralisták szerepe...*, *i. m.*, 564, 603–605.

107 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 14. = KEMÉNY, *Levelezése*, *i. m.*, 69–75.

108 Bihar megyében az 1845. dec. 15-ei megyegyűlés alkalmával Tisza Lajos adminisztrátor hívei fegyverrel üzték szét az ellenzéket. Az esetről Kemény röpiratot is írt, mely saját korában nem jelent meg. – KEMÉNY Zsigmond, *A Biharmegyei 1845. december 15-iki gyűlés leírása*, bev. kiad. FERENCZI Zoltán, Budapesti Szemle, 116(1903), 322. sz., 127–141.

Pesti Hirlap új alakítását igen sürgető szükséggé tevék. [...] Eötvös és Trefort visszavonult. [...] De még az új emberek nem állanak elő, 's minden zavarban van. [...] Mi lesz az én projectumammal is az isten tudja."¹⁰⁹ A levél keletkezésének idején már feloldották Eötvös és Trefort publikációs tilalmát, így elvileg nem volt akadálya Kemény csatlakozásának. Kérdés persze, hogy Kemény tudott-e a februári határozatról; erre vonatkozó adat azonban nem ismert. Mindenesetre Kemény megfogalmazása is azt sugallja, hogy amíg zavarosak a lap körüli ügyek, szeretne távol maradni a szerkesztéstől, és úgy vélem, irodalmi érdeklődése mellett ez lehetett a fő oka annak, hogy munkásságának súlypontját egy időre irodalmi térre helyezte, és 1845 szeptemberétől 1846 tavaszáig ideje nagy részét *Gyulai Pál* című regényére fordította.¹¹⁰

IV. 1846 nyara – Kemény Pesten

IV. 1. Az alternatívák megsokszorozódása

Kemény 1846 áprilisában Zsibóra utazott Wesselényihez, és kisebb-nagyobb megszakításokkal 1846 végéig ott élt.¹¹¹ Innen indult el később pesti útjára, és Wesselényi közreműködése révén itt találkozott Kovács Lajossal, aki időközben Széchenyi hívévé vált.¹¹² Széchenyi 1846-ban konzervatívok és ellenzékiek bevonásával egy olyan középpárt létrehozására törekedett, melynek Deák lett volna a vezetője,¹¹³ és Jelenkor című lapját Független néven e párt lapjává kívánta tenni.¹¹⁴ Ennek élére Kovács Lajos Keményt ajánlotta. Széchenyi beleegyezett Kemény felkérésébe, így Kovács értesítette korábbi szerkesztőtársát terveikről,¹¹⁵ akit azonban Wesselényi óvatosságra intett Széchenyi terveivel kapcsolatban.¹¹⁶

Az addig csak az Erdélyi Hiradóban és a Pesti Hirlapban gondolkodó Kemény előtt ekkor tehát feltárult egy harmadik lehetőség is, melyet rövidesen újabbak követtek. Az új ajánlatok kirajzolják a reformellenzéken belüli törésvonalak egy részét. Jól látszik, hogy a megerendszert védelmező reformellenzékiek az 1843–44-es és az 1847–48-as országgyűlés között csak a centralisták ellen alkottak egységes arcvonalat, egyébként egy vagy több, nagy tekintélyű személyiség körül csoportosultak. E csoportok modern értelemben vett politikai pártot csak 1847. június 7-én alapítottak, amikor az *Ellenzéki Nyilatkozat* aláírásával létrejött az Ellenzéki Párt. Az 1845. novemberi, illetve 1846. februári ellen-

109 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 14. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 69–75.

110 PAPP, *i. m.*, 319. Lásd még [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. dec. 15.; [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1846. jan. 9.; [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 14. = *Uo.*, 59–60, 64–69, 69–75.

111 PAPP, *i. m.*, 321, 323. – Kemény ápr. 19-én érkezett Zsibóra.

112 [B.] Wesselényi Miklós – [B.] Kemény Zsigmondnak, 1846. márc. 29. = *Uo.*, 75–76.

113 RIGÓ, *i. m.*, 490.

114 KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 78, 2. jegyzet.

115 KOVÁCS Lajos, *Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve: 1846–1848 I*, Bp., Franklin, 1889, 116–119; PAPP, *i. m.*, 321.

116 [B.] Wesselényi Miklós – [B.] Kemény Zsigmondnak, 1846. márc. 29. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 75–76.

zéki tanácskozások azonban már megvetették a későbbi ellenzéki összefogás alapját, és a reformellenzéken belül ekkoriban létrejött egy olyan politikai erő, mely alkalmasnak látszhatott Kemény megnyerésére. Deák ugyanis – akiről Kemény cikkeiben többször is kifejtette, hogy őt tartja legmegfelelőbbnek egy esetleges ellenzéki párt vezetői posztjára¹¹⁷ – Széchenyi helyett Kossuthot támogatta. Ha hű akart volna maradni korábban hangoztatott elképzeléséhez, Keménynek így szintén Kossuth hívévé kellett volna szegődnie. Erre buzdította őt Wesselényi is, aki az író-politikus Pestre utazása előtt, 1846. július 29-én Kossuthhoz szóló ajánlólevelet is írt számára.¹¹⁸ Kossuthhoz kapcsolhatta volna Keményt a korábban már említett elvi rokonság is. Ugyanakkor a Keménynek ajánlatot tevők sorába lépett nemsokára gróf Andrássy Gyula – a főúri ellenzék egyik vezére –, aki az ő vezetésével akart önálló lapot akart indítani,¹¹⁹ sőt a konzervatív Budapesti Híradót szerkesztő Dessewffy Emil is megkönyékezte Keményt.¹²⁰

Kemény 1842-ben az Erdélyi Híradóban többször is a centralizáció ellen nyilatkozott,¹²¹ és még a centralista Pesti Hírlap első néhány számának megjelenése után is azt írta egyik levelében Wesselényinek, hogy hírlapi vitába kíván bocsátkozni Eötvössel a centralizáció kérdésében.¹²² Mindezek ismeretében Kossuthék úgy gondolhatták, hogy a Pestre költözést tervezgető Keménynek nem maradt más választása, mint az alkalmat kihasználva Kossuth hívévé szegődni. Erre az 1846. februári ellenzéki értekezlet után a Wesselényit a konferencia eseményeiről levélben tájékoztató Teleki László Wesselényin keresztül fel is kérte Keményt. Teleki szerint Csengery szavát adta, hogy a lapot az ellenzék vezetőivel konzultálva vezeti, és azon kérdéseket, melyekben nem értenek egyet, „nyílt kérdéseknek tekintendi melyekre nézve a *pro* és *contra* irt cikkeket egyiránt – és pedig taglalo jegyzetek nélkül – béveendi”. Az ellenzék megerendszert védelmező szárnyának vezetői – Batthyány Lajos, Deák Ferenc, Szentkirályi Móric, Kossuth Lajos, Klauzál Gábor, Bezeredy István, Teleki László – reménykedtek abban, hogy „a Pesti hírlap az ellenzék organuma leend”, és „mindnyajan úgy találták hogy így már a hírlap ügyét szellemileg lehet is kell is előmozdítani”. Tekintélyesebb ismerőseiket pedig felszólítják a lap támogatására. Teleki e döntés szellemében kérte Wesselényit, hogy írjon a Pesti Hírlapba, és erre Keményt is szólítsa fel.¹²³

Teleki leveléből kitűnik: a reformellenzék zömének vezetői úgy vélték, Kemény a Pesti Hírlapban csakis a municipalisták eszméit népszerűsítheti. Valószínűleg ezért

117 MALMY Ödön [KEMÉNY Zsigmond], *Körülményeink...*, i. m.

118 Wesselényi Miklós Kossuth Lajosnak, 1846. júl. 29. = B. WESSELÉNYI Miklós *Kiadatlan levelei Kossuth Lajoshoz: Harmadik közlemény*, kiad. FERENCZI Zoltán, TT, 4(1903), 321–354.

119 RIGÓ, i. m., 490; FENYŐ, i. m., 355; KEMÉNY, *Naplója*, i. m., 159–160. Ez utóbbi szerint Andrássy Kemény munkásságára alapozva egy önálló pártot kívánt volna létrehozni.

120 RIGÓ, i. m., 490; FENYŐ, i. m., 355. – Kemény *Naplójában* Dessewffy ajánlatát 1845-re, a Budapesti Híradó szerkesztőjével folytatott vitát követő időszakra teszi. KEMÉNY, *Naplója*, i. m., 149.

121 KEMÉNY Zsigmond, *A' codificatio és historiai oskola*, EH, 1842. jan. 4., 1. sz., 3–4; 1842. jan. 7., 2. sz., 7–8; 1842. jan. 11., 3. sz., 13–14; *ua.*, *A kodifikáció és historiai oskola* címmel = *Korkívánatok*, 18–32; UÓ, *A' választási jogok cseréje felől*, EH, 1842. jan. 25., 7. sz., 37–38; 1842. jan. 28., 8. sz., 45–46; 1842. febr. 1., 9. sz., 51; *ua.*, *A választási jogok cseréje felől* = *Korkívánatok*, 32–42.

122 Lásd fentebb.

123 Teleki László Wesselényi Miklóshoz, OSZK Kt., Levelestár, 1846. febr. 19.

szerették volna, ha az erdélyi író e laphoz szerződik, és nem zárható ki, hogy a lap belső ügyeiről is tőle vártak volna tájékoztatást.

IV. 2. Az alternatívák megfogalmazása

Kovács Lajos 1846 áprilisában Zsibón vázolta Keménynek Széchenyi tervét.¹²⁴ Kemény pontos válaszát nem ismerjük; Wesselényi egyik levelében mindössze annyit jegyzett meg, hogy Kovács nemrég járt nála.¹²⁵ Széchenyi 1846. május 6-án Kovács Lajoshoz írt levelében így reagált a történetekre: „Nagyon örvendek mindannak, a mit ön Kemény Zsigmondról ír. [...] Hogy Ön minden időben feljöhet és Kemény is kész magát velem érintkezésbe tenni, – azon igen örülök [...] és fogom is hasznát venni. [...] Minden esetre a nyárnak jó részét Önökkel óhajtom tölteni – részint a gőzösön, melyre ezennel meghívom Önt és Keményt, – részint Debreczenben és egész utam közt.”¹²⁶ Széchenyi soraiból úgy tűnik, hogy Kemény nem zárkozott el az ajánlat elől, s hajlandó volt találkozni vele.

Wesselényi ugyanakkor 1846. május 7-én arról értesítette Kossuthot, hogy Kemény „nem fogja a horogra helyezett vörös posztó után tátni száját”.¹²⁷ Kemény tehát más választ adott Széchenyinek, mint amelyet Wesselényi tudatott Kossuthtal. Később Wesselényi is megérezhette Kemény egyre fokozódó érdeklődését Széchenyi iránt,¹²⁸ ezért hívhatta fel aggódva 1846. június 13-án Kossuth figyelmét Kovács tevékenységére, aki több politikust is Széchenyi oldalára állított. Kovács ekkoriban újra Zsibón járt, és a levél keletkezése napján hagyta el Wesselényi otthonát, ahol újra találkozott Keménnyel,¹²⁹ akit ez idő tájt Széchenyi több más híve is megkörményezett.¹³⁰ Kovács ekkor adta át Keménynek Széchenyi meghívását Debreczenbe,¹³¹ amit Kemény elfogadott. Saját bevallása szerint azonban még Zsibón, a Széchenyi befolyásától őt óvni igyekvő Wesselényi kérdésére kijelentette, hogy körülményei miatt nem fogadhatja el Széchenyi ajánlatát, ám szeretne megismerkedni Wesselényi egykori barátjával.¹³² Ugyanakkor Wesselényi Ferenchez 1846. június 15-én írt levelében nem adott egyér-

124 PAPP, *i. m.*, 321.

125 Wesselényi Miklós Eötvös Mihályhoz, 1846. máj. 1., MOL, Mikrofilmtár, 10119, 134–135.

126 Széchenyi István Kovács Lajoshoz, 1846. máj. 6. = Gróf SZÉCHENYI István *Leveli*, kiad. MAJLÁTH Béla, Bp., Athenaeum, 1891, III, 395–398.

127 Wesselényi Miklós Kossuth Lajoshoz, 1846. máj. 7. = WESSELÉNYI, *Kiadatlan levelei...*, *i. m.*, 324–325. Véleményét Wesselényi Deákkal is tudatta. – Báró Wesselényi Miklós Deák Ferenchez, 1846. máj. 21. = B. WESSELÉNYI Miklós *Leveli Deák Ferenczhez 1841–1850: Második közlemény*, kiad. Dr. FERENCZI Zoltán, TT, 5(1904), 324–325.

128 „Egy független (quasi vero) ujság szerkesztésére néhány gazdag uraink, mint bizonyosan tudom, jó nagy összeget tettek egybe. Kemény Zsigót akarnák szerkesztőnek meghorgászni: kézalatti ajánlataik fényesek.” – Báró Wesselényi Miklós Deák Ferenczhez, 1846. júl. 20. = WESSELÉNYI, *Leveli Deák Ferenczhez...*, *i. m.*, 326–327.

129 Wesselényi Miklós Kossuth Lajoshoz, 1846. jún. 13. = WESSELÉNYI, *Kiadatlan levelei...*, *i. m.*, 325–326.

130 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Ferencnek, 1846. jún. 15., KEMÉNY, *Levelezése*, *i. m.*, 77–78.

131 PAPP, *i. m.*, 328.

132 KEMÉNY Zsigmond, *A két Wesselényi = Báró Kemény Zsigmond Munkáiból*, szerk., kiad. GYULAI Pál, Bp., Franklin Társulat, 1905 (Magyar Remekírók: A Magyar Irodalom Főművei, 32), 120.

telmü választ arra a kérdésre, hogy Széchenyi mellé fog-e állni. Úgy gondolta, hogy a döntés előtt még értekeznie kell Széchenyivel.¹³³ Wesselényi Miklós vélhetően nem ismerte a Wesselényi Ferenchez írott levél tartalmát, de a Keménnyel való beszélgetések során mégis érzékelhette barátja elbizonytalanodását. Nem lenne tehát meglepő, ha Kemény állításának megfelelően Wesselényi valóban pesti utazásra biztatta volna barátját – az utazás ötlete ugyanakkor a napló szerint Keménytől származott –, hogy ott Eötvösökkel hírlapi tárca fölött egyezkedjen.¹³⁴ Wesselényi ugyanekkor Kemény követté választatását is igyekezett elősegíteni,¹³⁵ és az indulása előtti napon Kossuthhoz szóló ajánlólevelet írt a neves publicista számára.¹³⁶ Kemény naplójának tanúsága szerint a Wesselényi által erre kért Bethlen János a nála tartott tanácskozáson felvette Kemény követségének lehetőségét, mire a résztvevők el is határozták, hogy „ezt közérővel előmozdítani igyekeznek”.¹³⁷

Kemény július 30-án indult Pestre Zsibórol.¹³⁸ Naplója szerint augusztus 1-jén Teleki Lászlónál teázott, ahol Wesselényi Telekihez 1846. július 29-én írott levelével egyetértésben a közép-szolnoki követség elvállalására biztatta Telekit.¹³⁹ Itt tudta meg Kemény a Bethlen Jánosnál tartott tanácskozás eredményét is.¹⁴⁰ Teleki választát a feltett kérdésre Kemény nem jegyzi le naplójába, de az ellenzéki vezetők részéről önmaga irányába mutatott jóindulat és a velük töltött kellemes órák – Telekinél állítólag Döbrentei Gábor

133 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Ferencnek, 1846. jún. 15., KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 77–78.

134 Lásd KEMÉNY Zsigmond *Naplója*, kiad., bev. BENKŐ Samu, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1966, 141. – Kemény naplójának hitelességét kérdésessé teszi, hogy a szerző olyan megállapításokat tesz az egyes bejegyzésekben, melyeknek csak pesti utazása után lehetett tudatában. Az aug. 10-ei bejegyzésnél pl. megjegyzi, hogy Csengery pesti tartózkodása alatt végig vezetője volt; *uo.*, 171. Mivel Kemény asznap találkozott először Csengeryvel, még nem tudhatta, hogy így lesz. Ebből biztosra vehetjük, hogy a *Napló* Kemény magyarországi útja után született meg. A keletkezés időpontja azonban nem határozható meg ennél pontosabban. Elképzelhető, hogy Kemény rögtön Erdélybe való visszatérése után vetette papírra emlékeit. Nem kizárt azonban az sem, hogy a *Napló* a szabadságharc leverése után öngazolási céllal keletkezett, mivel a Széchenyiről és Kossuthról itt olvasható gondolatok (lásd IV. 2. *Az alternatívák megfogatkozása*) szoros rokonságot mutatnak Kemény szabadságharc után keletkezett röpirataival. Vö. KEMÉNY Zsigmond, *Forradalom után = K. Zs., Változatok a történelemre, i. m.*, 181–375; Uő, *Még egy szó a forradalom után = Uo.*, 375–559. Nem lehetetlen viszont az sem, hogy Kemény véleménye az említett személyekről már 1846-ban a későbbi röpiratokkal megegyező irányban alakult. Mindenesetre az öngazolási szándékot valószínűsíti, hogy a *Napló* szerint Kemény csak Wesselényi 1846. július 29-ei kérésére vállalta a jelöltséget az 1846–47-es erdélyi országgyűlésre, holott leveleiben már 1845 decembere óta tervezgette megválasztatását. Vö. KEMÉNY, *Naplója, i. m.*, 140–141; [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, Pest, 1845. dec. 15.; [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1846. jan. 9.; [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 14. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 59–60, 64–69, 69–75. Jelenlegi ismereteink alapján a *Napló* keletkezési idejének kérdése nem dönthető el.

135 Wesselényi Miklós gróf Bethlen Jánoshoz, 1846. júl. 26., MOL Mikrofilmtár, 10119, 71–72; Wesselényi Miklós gróf Teleki Lászlóhoz, 1846. júl. 29., MOL Mikrofilmtár, 10119, 88–89.

136 Wesselényi Miklós Kossuth Lajosnak, 1846. júl. 29. = WESSELÉNYI, *Kiadatlan levelei... i. m.*, 321–354.

137 KEMÉNY, *Naplója, i. m.*, 146.

138 *Uo.*, 144.

139 Wesselényi Miklós gróf Teleki Lászlóhoz, 1846. júl. 29., MOL Mikrofilmtár, 10119, 88–89.

140 KEMÉNY, *Naplója, i. m.*, 146.

és Weér Farkas is jelen volt – szintén Széchenyi ajánlatának visszautasítására ösztönözhatték.

Augusztus 3-án Kemény megérkezett Debrecenbe. Széchenyivel a következő napon ismerkedett meg,¹⁴¹ s naplója szerint előre elhatározta, hogy legalábbis egyelőre nemet mond vendéglátója ajánlatára.¹⁴² Mielőtt augusztus 8-án útját folytatta volna Pest felé, Széchenyivel többször is beszélt, azonban konkrét ajánlatot csak az elutazása előtti napon kapott, mivel addig mindig ügyesen kitért ez elől.¹⁴³ Beszélgetésüket azonban ekkor is többször félbeszakították, így Kemény még a teljes ajánlatot sem ismerhette meg.¹⁴⁴ Széchenyinek és az akkor szintén Debrecenben tartózkodó Andrássynak ugyanakkor – úgy tűnik – csak általánosságban válaszolt, mivel úgy vélte, nem ígérhet nekik olyat, ami idő előtt megkötné a kezét.¹⁴⁵ A *Napló* alapján valószínű, hogy Kemény csak pesti útja, a körülmények megismerése és a lehetőségek körütekintő felmérése után kívánt választani a lehetőségek közül. Ezt a feltevést Kovács Lajos Széchenyiről írott műve is megerősíti. Kovács szerint Kemény „ekkor még sokkal kevésbé volt tájékozva a magyarországi – nem politikai, de személyi – viszonyokban, hogy sem egyszerre magát elhatározni birta volna. Ekkor még a között is ingott, vajjon nem egészen a szépirodalmi pályát válassza-e mellőzve a politikai journalismust. [...] Ő még várni akart. Mi is kényszerülve vártunk, de ha ő hozzánk áll, lapunk 1847. január elsején bizonyosan megindul, mert más akadály alig volt.”¹⁴⁶ Kovács soraiból úgy tűnik, hogy Kemény a magyarországi viszonyokban való járatlanságára hivatkozva halogatta a válaszadást. Ez az indok megerősíti az általam fentebb levont következtetést. Kemény meg akarta várni, míg a magyarországi politikai viszonyok letisztulnak, és erről a jelek szerint pesti útja során kívánt megbizonyosodni; a számára tett ajánlatok közül csak ezután választott volna. Eljárását a magyarországi út során történetek is igazolták, hiszen ennek során Andrássy Gyulától olyan ajánlatot is kapott, melyre jelenlegi ismereteink szerint addig még utalás sem történt.¹⁴⁷

Kovács szerint Kemény ekkor még ingadozott a politikai és szépirodalmi pálya között. Fentebb Kemény választási kényszerre vonatkozó állításait cáfolni igyekeztem. Bárhogy legyen is azonban, egyértelmű, hogy Kemény politikai szempontból kényes szituációkban előszeretettel hangsúlyozta politikai pályafutásának folytatásával kapcsolatos kétségeit.

Kovács láthatóan Keményt okolja a lap megindulásának elmaradásáért. Kemény vonakodása azonban nyilvánvalóan nem az egyetlen oka volt a sikertelenségnek, hiszen a Deák köré tervezett új párt vezéralakja is inkább Kossuth mellé állt. Nem létező pártnak pedig lapot sincs értelme indítania. Nem lehet tudni ugyanakkor, hogy

141 *Uo.*, 151; Gróf SZÉCHENYI István *Naplói*, kiad. Dr. VISZOTA Gyula, VI, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1939 (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai: Gróf Széchenyi István Összes Munkái, 15), 420.

142 KEMÉNY, *Naplója*, i. m., 155; 159–160.

143 *Uo.*, 161–162.

144 *Uo.*, 162–168.

145 *Uo.*, 159–160.

146 KOVÁCS Lajos, *Gróf Széchenyi István...*, i. m., 119.

147 KEMÉNY, *Naplója*, i. m., 159–160.

Kemény komolyan fontolóra vette-e Széchenyi ajánlatát. Az események menete és az eddig ismertett adatok azonban arra engednek következtetni, hogy az erdélyi író inkább az ellenzékkel szimpatizált, de a körülmények pontos ismerete nélkül nem akart döntést hozni, s újonnan kialakult kapcsolatát sem kívánta elmérgesíteni a hírneves arisztokratával. Jellemző volt egyébként Kemény akkori magatartására, hogy régi és új ismerőseivel egyaránt igyekezett jó viszonyt ápolni, mivel nem tudhatta, hogy Pesten kivel fog szorosabb kapcsolatot fenntartani. Mindemellett Széchenyi nyilvánvalóan nagy hatást tett Keményre, aki még 1847-ben is rendszeresen megfordult nála,¹⁴⁸ és Széchenyi 1847 májusában Kemény Zsigmondon keresztül akart megjelentetni egy cikket a Pesti Hírlapban.¹⁴⁹

Az egyetlen lap, melynek az ajánlattevők közül esélye sem volt Kemény megszerzésére, Dessewffy Emilé volt. Kemény ugyanis Jósika Miklóshoz írt egyik levelében kifejtette, ő nem ellenzéki lapba még bírálatot sem küld, mivel „olly ember, ki politikai pályán is folytonosan akar hatni hírlapban és országgyűlésen, ha az ellenzékhez tartozik, sok szemrehányásokra lehet kitétetve, <ha> midőn Emil gróf lapját mozditja elő”.¹⁵⁰ Ez az elvhűséget hangsúlyozó nyilatkozat ugyanakkor azt is jelenti, hogy a Deák támogatását megnyerni nem tudó, a konzervatívok felé sodródó Széchenyinek az idő múlásával egyre kevesebb esélye volt arra, hogy Keményt maga mellé állítsa. Ezen még a kilátásba helyezett húszezer forintos évi szerkesztői díj sem tudott segíteni.¹⁵¹ Érv lehetett ugyanakkor az ellenzéki lapok mellett az is, hogy – mint arról Kemény pesti tartózkodása során meggyőződhetett – az írók túlnyomó többsége ellenzéki elveket vallott. A közjük való beilleszkedést tehát alaposan megnehezítette volna, ha Kemény egy konzervatív lap munkatársa lesz. Ugyancsak kevés esélye lehetett Kemény magához kötéséhez Andrassy Gyula lapjának, hiszen az még nem létezett. Az elutasítás jele is lehet, hogy Kemény mindössze egyszer tett említést az ajánlatról, és akkor is elég szűkszavúan nyilatkozott róla.¹⁵²

A *Napló* szerint Kemény augusztus 9-én délután érkezett meg Pestre.¹⁵³ Saját állítása szerint itt tartózkodása során nemcsak az irodalmi, hanem a politikai élet nagyságai-val is kötött ismeretségeket, barátságokat. Az irodalmárok közül Jósikával és Vörösmarty Mihállyal már régebről ismerték egymást, így nem lenne meglepő, ha Kemény valóban annyi időt töltött volna velük Pesten, mint a *Napló*ban állítja. Többször említi új ismerősei között az írók közül Petőfi, Pálffy Albert, Pákh Albert, Czákó Zsigmond és Irinyi József nevét, míg a lapszerkesztők közül Petrichevich Horváth Lázárt és Bajza Józsefet. A fennmaradt források szűkössége miatt még következtetni sem tudunk arra, hogy a Kemény által leírt találkozások és beszélgetések valóban úgy történtek-e, ahogyan a *Napló*ban olvashatók. Valószínű azonban, hogy az említett írókkal és szer-

148 SZÉCHENYI, *Naplói, i. m.*, VI, 548, 552, 572, 583, 608, 623.

149 Széchenyi István Tasner Antalhoz, 1847. máj. 8. = SZÉCHENYI, *Levelei, i. m.*, 523–524.

150 [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1846. jan. 9. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 64–67. Kemény naplója szerint Dessewffy bírálatot kért tőle, de a lehetőséget elutasította. KEMÉNY, *Naplója, i. m.*, 149.

151 Az ajánlott összeg nagyságára lásd PAPP, *i. m.*, 322.

152 KEMÉNY, *Naplója, i. m.*, 159–160.

153 *Uo.*, 170.

kesztőkkel valóban találkozott, hiszen ha Pesten folytatni szeretne volna szépirodalmi tevékenységét, mindenképpen meg kellett ismernie az ottani irodalmi viszonyokat. Ráadásul a *Napló*ban említett írók jelentős része rendszeresen megfordult a Csengery által rendezett teadélutánokon,¹⁵⁴ melyeken saját bevallása szerint Kemény is részt vett.¹⁵⁵ Ráadásul a felsorolt írók közül Pákh és Irinyi ekkor már a Pesti Hirlap munkatársai voltak, Pállfy pedig később lett az,¹⁵⁶ így a Csengeryvel tárgyaló Keménynek találkoznia kellett velük. Hasonló a helyzet a Kemény által említett politikai szereplőkkel is. Az író-politikus saját bevallása szerint már a megérkezése utáni napon felkereste a centralisták közül Csengeryt, Trefortot és Eötvöst. A Kossuthnál tartott, illetve az augusztus 18–19-ei ellenzéki konferenciákra ezután már az ő révükön juthatott be, esetleg Kossuthén, akinek Wesselényitől ajánlólevelet is hozott.¹⁵⁷ A 19-ei értekezleten ugyanakkor jelen volt Teleki László is; ez minden bizonnyal növelte Kemény komfortérzetét, és emlékeztethette korábban vállalt kötelezettségeire. Ugyanott pedig Pulszky Ferenc felkérte Keményt egy röpirat megírására, mely az unió kérdésével foglalkozna.¹⁵⁸ E felkérés és a konferencia-meghívások minden bizonnyal azt a képzetet erősítették Keményben, hogy az ellenzék számít a közremunkálására. Ugyanezt a következtetést vonhatta le abból is, hogy Csengery szinte állandó útítársául szegődött, és hogy több, az ellenzékkel szimpatizáló író és politikus – a centralistákon, Jósikán és Vörösmartyn kívül például Petőfi, Czákó és Pállfy – szintén előszeretettel mutatkozott a társaságában. Mindennek szerepe lehetett abban, hogy Kemény néhány napra tervezett pesti tartózkodása elhúzódtott. Jósika Miklós egyenesen arról ír, hogy Keményt barátai lefoglalták, ezért maradt tovább Pesten.¹⁵⁹ A *Napló* tanúsága szerint írója a centralistákat rögtön megszerette, s az augusztus 16–18-ai naplóbejegyzés már barátinak nevezte viszonyát Eötvössel és Csengeryvel.¹⁶⁰ Ennek nagy szerepe lehetett abban, hogy a számos ajánlat közül a Pesti Hirlapét választotta – igaz, Pestre érkezése idejére már legfeljebb Csengery és Széchenyi lapja állhatott előtte lehetséges alternatívaként.

Ami Kossuth támogatását illeti: úgy tűnik, ez az eshetőség az augusztus 19-ei ellenzéki tárgyaláson szertefoszlott. Kossuth viselkedését ugyanis Kemény a városi ügy kapcsán kiábrándítónak találta, és erről hosszasan írt is naplójában:

Kossuth felhozván, hogy ő volt a koordinációval junctionnak első indítványozója, azonban most megtért, s külön akar belrendezést s még követküldési törvényt. Ez eddig helyesen és nemesen volt mondva. [...] Azonban – talán hogy a balsors jókor kiábrándítson

154 Csengery teadélutánjairól: SZÁNTÓ György Tibor, *Csengery Antal*, Bp., Akadémiai, 1984 (A Múlt Magyar Tudósai), 54–55; FENYŐ, *i. m.*, 301.

155 KEMÉNY, *Naplója*, *i. m.*, 184, 193.

156 Irinyi, Pákh és Pállfy Pesti Hirlaphoz kerülésére lásd: FENYŐ, *i. m.*, 283–284, 301–303, 303.

157 A konferenciák leírását lásd KEMÉNY, *Naplója*, *i. m.*, 177; 181–182; 188–193.

158 *Uo.*, 189.

159 PAPP, *i. m.*, 333; Jósika Miklós Wesselényi Miklóshoz, 1846. aug. 15., MOL Mikrofilmtár, 8393; Jósika Miklós Wesselényi Miklóshoz, 1846. aug. 22., MOL Mikrofilmtár, 8393; Jósika Miklós Wesselényi Miklóshoz, 1846. aug. 26., MOL Mikrofilmtár, 8393.

160 KEMÉNY, *Naplója*, *i. m.*, 171–173; 187.

Kossuth organizáló tehetsége iránt – Perczel megtámadja Kossuthot ezen változékonyságáért. S hogy e vádot elhárítsa, mit tőn Kossuth? Kimondá: hogy ő azért állott ezen új javaslatra, mert elő s hátra forgattatván a városi kérdés, reméli, hogy a census kihull belőle. Innön alkalmat veszen elmondani, hogy neki mi nézetei alkotmányos fejlődésünk szükséges stádiumairól. Beszél egy óráig igen szépen a legzöldebb dolgokról. A népek tökéletes részvéte módjairól az alkotmányban minden census nélkül. A municipális szerkezetnek a felelősségre alapult képviseleti rendszerrel egyeztetéséről s más szép tárgyokról, melynek legkönnyebbike is bajosabb a circuli quadraturánál. [...] Ámulás miatt már azt se tudtam, hol áll fejem és a nemes gyülekezeté.¹⁶¹

Az elméleti megalapozottságot nagyra tartó és az általános választójogot elvető Kemény érthetően idegenkedett Kossuth itt hallott eszméitől. Ha volt is addig esélye Kossuthnak, hogy maga mellé állítsa, ez most valószínűleg szertefoszlott. Széchenyiről Kemény ugyanakkor megállapította, hogy „ő a legirtóztatóbb zsarnok és a legkellemesebb ember”.¹⁶² A gróft praktikus főnek találta, míg a környezetében lévőket kontároknak, akik miatt többször is bosszankodásra kényszerült Debrecenben.¹⁶³ A legjobb benyomást tehát érezhetően a centralisták tették Keményre a pesti út során, akik szinte egy pillanatra sem hagyták magára az erdélyi író.

Wesselényi Kossuthhoz írt egyik levele szerint Kemény 1846. szeptember 1-jén érkezett vissza Zsibóra.¹⁶⁴ Azt, hogy mikor döntötte el végleg, hogy a centralista Pesti Hirlap munkatársa lesz, és mikor írta alá szerződését, nem lehet tudni. A Der Schmetterling már 1846. szeptember 28-ai számában arról tudósít, hogy Kemény a Pesti Hirlap munkatársa lesz.¹⁶⁵ Nem tudjuk azonban, hogy a német nyelvű lap milyen forrásból értesült erről. Az első hitelesnek tűnő híradás Kemény elszerződéséről Ferenci László Wesselényihez 1846. november 12-én írt levelében olvasható. Ferenci állítólag magától Csengerytől hallotta, hogy „Kemény Zsigmond báró télire s tehát jövőre a Pesti Hirlaphoz melléje jő”.¹⁶⁶ Keménynek és Csengerynek addigra tehát – ha a szerződést nem is írták még alá – mindenképpen meg kellett állapodnia. Erre utal az is, hogy Kemény első cikksorozata nem sokkal e kijelentés után, 1846 novemberében jelent meg a lapban.¹⁶⁷

Kemény döntésében a már a *Korteskedés és ellenszereiben* megmutatkozó elvi azonosság mellett szerepet játszhatott a centralisták iránt érzett személyes rokonszenve, valamint a Csengery által neki felajánlott mesésnek számító honorárium, mely évi 24 cikkért több mint 1000 forintot jelentett.¹⁶⁸ Ez a tiszteletdíj pontosan megegyezett azzal,

161 Uo., 192.

162 Uo., 157.

163 Uo., 157–168.

164 Wesselényi Miklós Kossuth Lajosnak, 1846. szept. 3. = WESSELÉNYI, *Kiadatlan levelei...*, i. m., 328–329.

165 A. n., *Baron sigm. v. Kemény*, Der Schmetterling, 1846. szept. 28., 39. sz., 611. Lásd még FENYŐ, i. m., 355.

166 Ferenci László Wesselényi Miklósnak, 1846. nov. 12. MOL Mikrofilmtár, 8368.

167 KEMÉNY Zsigmond, *Igénytelen nézetek az erdélyi úrbér iránt*, PH, 1846. nov. 26., 785. sz., 349; 1846. nov. 27., 786. sz., 353–354; 1846. nov. 29., 787. sz., 357; ua. = *Korkívánatok*, 444–462.

168 Kemény ezzel kapcsolatos gondolatait lásd [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1847. febr.

amennyit Eötvös és Trefort, tehát az ország egyik legjobb írója és közgazdásza kapott,¹⁶⁹ amivel Kemény egyértelműen a legnevesebb magyarországi hírlapírók sorába emelkedett. Ezenkívül Kemény több ellenzéki konferencián is részt vett, így láthatta, hogy a liberálisok milyen lázasan dolgoznak az Ellenzéki Párt létrehozásán, mely előreláthatólag valamennyi párttörődéküket egyesíteni fogja. Éppen ezért számíthatott arra, hogy ha a centralisták és municipalisták közti elvi viták nem is fognak teljesen elcsitulni, de már korántsem ütnek meg olyan éles hangnemet, mint korábban. Emellett az is várható volt, hogy a lényeges kérdésekben összhangba hozzák nézeteiket, így Kemény nem sokat kockáztatott azzal, hogy a hozzá elveikben és személyükben is közelebb álló centralistákat választotta munkatársaiul. Annál is inkább, mivel időközben biztossá vált, hogy a Pesti Hírlap a centralisták kezében marad, így Kemény bizony számíthatott cikkei megjelenésére és az értük járó honoráriumra.

Széchenyi lapja, a Jelenkor 1847 januárjában munkatársai neve közt Keményét is feltüntette,¹⁷⁰ aki ez ellen a Pesti Hírlapban tiltakozott.¹⁷¹ Széchenyi számára ekkor válhatott nyilvánvalóvá, hogy az erdélyi író nem csábíthatja lapjához. Kemény Pestre költözéséről 1847. március 9-én tudósított a Pesti Hírlap;¹⁷² a tényleges munkát az új munkatárs májusban kezdte meg. Pesti utazása után tehát több mint fél évet várt a költözéssel. Először az erdélyi országgyűlés követválasztási procedúrája foglalta le,¹⁷³ majd ennek sikertelensége után Zsibón Wesselényivel kívántak közös dolgot készíteni az unióról.¹⁷⁴ November elején a Pesti Hírlapban november végén megjelent *Igénytelen nézetek az erdélyi urbér iránt* című cikksorozatán dolgozott.¹⁷⁵ Időközben befejezte a *Gyulai Pált* is, s végül december 16-án hagyta el Zsibót.¹⁷⁶ Ezt követően ügyes-bajos dolgai intézésével és nagybeteg édesanyja ápolásával volt elfoglalva, így nem csoda, ha csak 1847. március elején érkezett meg Pestre.¹⁷⁷

Kemény Zsigmond Pesti Hírlaphoz kerülésében nagy szerepet játszott tehát a nemesi ellenzék támogatása, hiszen ez jócskán megkönnyítette számára a kínálkozó lapok közötti választást. Ez még akkor is igaz, ha Kemény végül nem az ő oldalukon avat-

24.; [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1847. máj. 11. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 85–86, 103–104.

169 Eötvös, Szalay és Trefort honoráriumára vonatkozólag lásd *uo.*; *Szerződés Csengery Antal, Szalay László, Trefort Ágoston és báró Eötvös József között* = SZALAY László *Levelei*, kiad. SZALAI Gábor, Bp., Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1913, 113–114. Kemény véleményére lásd ezzel kapcsolatos gondolatait: [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1847. febr. 24.; [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1847. máj. 11. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 85–86, 103–104.

170 A' Jelenkor és Társalkodó szerkesztősége, A' „Jelenkor” és „Társalkodó” *Programmja*, Jelenkor, 1847. jan. 2., 1. sz., 1.

171 KEMÉNY Zsigmond, *Nyilatkozat*, PH, 1847. jan. 22., 817. sz., 49.

172 *Fővárosi újdonságok*, PH, 1846. márc. 9., 843. sz., 161.

173 Kemény Kolozs megyében kívánta megválasztatni magát. KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 62.

174 PAPP, *i. m.*, 337.

175 Wesselényi Miklós Kiss Károlyhoz, 1846. nov. 7., MOL Mikrofilmtár, 10119, 87–88; Wesselényi Miklós Kiss Károlyhoz, 1846. nov. 8., MOL Mikrofilmtár, 10119, 95–96.

176 PAPP, *i. m.*, 340–341.

177 *Uo.*, 341–342. – Kemény Wesselényihez küldött egyik levelében írja le az ez idő alatt történeteket: [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1847. febr. 9. = KEMÉNY, *Levelezése, i. m.*, 82–84.

kozott a magyarországi politikai életbe, hanem a centralistákén. Ugyancsak hathatott Keményre az íróbarátok véleménye, akik szintén ellenzéki kötődésűek voltak. Mindez ugyanakkor azt is mutatja, hogy 1845 novembere óta a centralisták és a municipalisták kapcsolata jelentősen javult. Kemény ugyanis, aki 1845 végén még nem mert szerepet vállalni a Pesti Hirlap szerkesztésében, 1846-os pesti útja alkalmával már nyíltan tárgyalt Csengeryékkel. A központosítókkal való kapcsolat megújításában szerepet játszhattak azok a hírek, amelyek a centralisták és municipalisták közeledéséről érkeztek Wesselényihez,¹⁷⁸ s amelyeket ő minden bizonnyal megosztott Keménnyel. Ha Kemény az utazás előtt még nem határozta el végleg, melyik lap ajánlatát fogadja el, a pesti tapasztalatok mindenképp meggyőzhették arról, hogy a centralistákhoz kapcsolódva kiléphet politikai elszigeteltségéből – hiszen amellet, hogy hasonló elveket valló társakra tesz szert, a reformellenzék megerendszert védelmező szárnya is szövetségesként fog tekinteni rá.

178 Teleki László Wesselényi Miklóshoz, 1846. febr. 19., OSZK Kt., Levelestár.